

Keskkonnajuht 1/2001

Globaliseerumine, suur korporatsioonid ja keskkond

**Eesti Rohelise Liikumise perioodiline väljaanne
Toimetanud Peep Mardiste**

Tartu 2001

Sisukord

Eessõna (<i>Peep Mardiste</i>)	3
1. Kaubanduse liberaliseerimine ja globaliseerumine (<i>FoE EWNI</i>)	4
2. Mis on maailmakaubandusega valesti? (<i>Tim Rice ja Ronnie Hall</i>)	13
3. Lokaliseerumine: Seattle-järgne alternatiiv globaliseerumisele (<i>Colin Hines</i>) ..	20
4. Rahvusvahelised korporatsioonid (<i>Ann Doherty</i>)	25
5. Dialoogi võimalikkus töösturite ja keskkonnakaitsjate vahel (<i>Nick Mayhew</i>) ..	30
Kasutatud ingliskeelsed lühendid	34

Eessõna

Eesti Rohelise Liikumise poolt väljaantava Keskkonnajuhi seekordne number on pühendatud globaliseerumise ja rahvusvaheliste korporatsioonide teemadele. Sellise teemaderingi jõudmine ühe keskkonnakaitseorganisatsiooni väljaandes näitab, et ka Eesti keskkonnakaitsjad on jõudmas nn. kitsalt keskkonnakaitselt keskkonna ja globaliseeruva majanduse vaheliste seoste käsitlemiseni.

Üha globaliseeruvast majandusest mängib traditsiooniline üksus — riik — üha väiksemat rolli. Seni suletud turud on avatud välismaistele ettevõtetele ning kohalikel tootjatel ja teenuste pakujatel muutub võimsate korporatsioonidega konkureerimine ülejõukäivaks. Üha uued suurfirmade ühinemised koondavad võimu järjest väiksema arvu otsustajate kätte. Riikide võimalused kaubandust ja välisinvesteeringuid mõjutada kuivavad üha uute rahvusvaheliste täielikule vabakaubandusele teed rajavate regulatsioonide tekkides kokku.

1999. aasta detsembris USA-s Seattle's Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) aastakoosoleku ajal toimunud peaaegu 50 000 osalejatega demonstratsioonid näitasid, et maailmamajanduse praeguse ülesehitusega on midagi väga valesti. WTO kavad alustada uut maailmakaubanduse liberaliseerimise vooru kukkusid Seattle's kolinal kokku. 2000. aasta septembris seisid Maailmapanga ja Rahvusvahelise Valuutafondi aastakoosoleku delegaadid Prahast silmitsi globaliseerumise varjukülgedele viitavate tuhandete demonstrantidega. Aeglaselt, kuid loodetavasti mõjusalt hakkab ka valitsusteni jõudma veendumus, et maailmamajanduse korralduses on midagi valesti. On viimane aeg otsida väljapääsu, alternatiive.

Toimetaja poolt valitud tõlkeartiklid on nii Euroopa kui Ameerika autoritelt, tõlkijateks Mari Jüssi, Kristo Kiiker, Hanna Maran, Kalle Pungas, Elle-Mari Rebane ja Urmas Talivee. Lisaks tõlkijaile soovib toimetaja tänada USA fondi Ecologia, tänu kellele selle Keskkonnajuhi numbriga trükkimine võimalikuks sai.

On öeldud, et muutuste saavutamiseks vajab keskkonnakaitseliikumine ökoloogide kõrval üha enam inimesi, kes tunneksid end samavõrra kindlalt ka näiteks makromajanduse ja rahanduse teemadel. Käesolev väljaanne üritab olla Eestis selles abiks.

Peep Mardiste
Toimetaja

1. Kaubanduse liberaliseerimine ja globaliseerumine

*Friends of the Earth England, Wales and Northern Ireland
(FoE EWNI)*

Kokkuvõte

Järjest rohkem kohtame kinnitust vaesuse ja ebavõrdsuse kasvust ning keskkonnanõuetega halvenemisest. Sellegipoolest pole senini üksmeelet selles, kas need probleemid on tingitud ebaõnnestunud riiklikest seadustest, kaubanduse liberaliseerimisest või domineerivast majandusmudelist.

Praegune neoliberaalne majandusmudel on sedavõrd dominantne, et kergesti võib ununeda tõsiasi, et majanduse kasv ja kaubanduse liberaliseerimine on vaid osa inimkonna püsimiseks kavandatud protsessist. Selle protsessi lõppeesmärk peaks silmas pidada tervist, tööhõivet, võrdsust, turvalist keskkonda ja enesemäärangut. Majandusmudel, mis seab majandusliku kasvu, liberalisatsiooni ja multinatsioonaalsete kompaniide nõuded neist eesmärkidest ülemaks, nagu seda teeb praegune mudel, on absurdne.

Rahvusvaheline keskkonnakaitseorganisatsioon Maa Sõbrad (ingl. *Friends of the Earth*) usub, et leidub piisavalt nii teoreetilist kui ka praktilist tunnistust selleks, et toetada kogu meie majandussüsteemi ülevaatamist. Maa Sõprade organisatsioon usub ka, et iga uus mudel peaks olema suunatud inimeste üldisele elukvaliteedile, mitte niivõrd sissetulekule, ja peaks lähtuma võrdsuse ja keskkonnaruumi piiratuse põhimõtetest.

Siiski, selline übermõtlemine ei tohi hüljata kaubanduse ja konkurentsi kontseptsioone kui kasulike vahendeid. Kogu maailma loodusressursside efektiivne kasutamine on võti säästvaks maailmamajanduse arenguks: kaubandus ja konkurents võivad ses suhtes kasulikud olla. Maa Sõbrad usuvad, et keskkonnaruumi eesmärkide rakendamine nõuab tõesti laiaulatuslikke poliitilisi, majanduslike ja sotsiaalseid muudatusi, sealhulgas hoolikalt valitud marketingi ja regulatsioonimehhanismide kombineerimist.

Sellised arengud muudaksid märkimisväärselt ka rahvusvahelise kaubandust, kus tõuseks kohaliku ja piirkondliku kaubanduse osakaal kaugvedude arvelt. Sellepärast on vaja ka rahvusvahelisel tasandil rakendada olulisi makromajanduslike reforme, iseäranis selleks, et vältida säästliku arengu ohustamist nendes riikides, mis on praegu sõltuvuses loodusressursside ekspordist.

Kaubanduse liberaliseerimise ja globaliseerumise määratlemine

Liberaliseerimine ja globaliseerumine ei ole üks ja sama asi. Kaubanduse liberaliseerimine viitab varem kaitstud siseturgude avanemisele kaubandusbarjääride (nt. tariifide, kvootide) kõrvaldamise läbirääkimiste tulemusena, et suurendada konkurentsi, tõsta majanduslikku efektiivsust ja heaolu. Kaubanduse liberaliseerimine on olnud kesksel kohal 20. sajandi majanduses ning seda on läbi viidud algul Üldise Tolli- ja Kaubanduskokkuleppe (GATT), nüüd Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) egiidi all; regionaalsete kaubanduslepete kaudu, nagu Euroopa Liidu kokkulepe, Põhja-Ameerika Vabakaubanduskokkulepe (NAFTA) ja laenu võtvates maades laenu andvate institutsioonide, nagu Rahvusvaheline Valuutafond (IMF), kaudu.

Globaliseerumine, teiselt poolt, on igivana majandusliku, poliitilise ja kultuurilise integratsiooni protsess, mida on innustanud kaupmehed, maadeavastajad, kolonialistid ja internatsionalistid. Arvatakse, et globaliseerumine on viimastel aastatel suurenenud, seda nii kaubanduse liberaliseerimise, külma sõja lõppemise, maailmaturu arenemise kui ka globaalsete info- ja kommunikatsioonisüsteemide kiire arengu tõttu.

Vaatamata kõigele räägitakse tihti liberaliseerimisest kui ainsast globaliseerumist suunavast jõust, mitte kui ühest komponendist komplekses ja dünaamilises globaalse integratsiooni protsessis. See segadus on osalt tingitud viimastel aastatel maailma kaubanduse läbirääkimistele antud suurest tähtsusest, osalt aga ka väga nähtava mõju tõttu, mis kaubanduse liberaliseerimisel on olnud paljudele varem suletud majandustele (eriti tarbekaupade kättesaadavuse mõistes). Üldiselt võib väita, et ajalooline, poliitiline, sotsiaalne ja tehnoloogiline areng, mis aitavad kaasa ja on osa globaliseerumisest, jääb sageli tähelepanuta. See raskendab nii globaliseerumise plusside ja miinuste väljatoomist kui kaubanduse liberaliseerimise komponendi väärtuse hindamist.

Käesolevas artiklis on juttu globaliseerumisest. Kui me ei tsiteeri teisi, kasutame seda sõna kui mugavat lühendit globaliseerumise majanduslike elementide jaoks, mille sisse arvestame globaalse majandusliku integratsiooni kaubanduse liberaliseerimise kaudu; maailmaturud; globaalsed põhjused; riikide majandussüsteemide homogeniseerumise ja deregulatsiooni (sunnitud või mitte).

Me ei taha ignoreerida globaliseerumise teisi aspekte (neid võib käsitleda tulevastes töedes), vaid tahame siin keskenduda globaliseerumise majandusliku integratsiooni ja eriti kaubanduse liberaliseerimise mõjule inimeste elule, eriti selles osas, mis puudutab ligipääsu tihti piiratud ressurssidele ja nende kasutamist.

Kaubanduse liberaliseerimise meeldivad küljed

Enamus valitsusi ja majandusteadlasi hoiab tugevasti kinni neoliberaalsest poliitikast, mis keskendub kaubanduse liberaliseerimisele. Selleks on palju põhjusi.

Esiteks peavad paljud kaubanduse liberaliseerimist äärmiselt efektiivseks rikkuse loomise vahendiks. See usk põhineb algselt suhtelise eelise (ingl. *comparative advantage*) teoorial, mida esimesena tutvustas David Ricardo 19. sajandil. See teooria väidab, et iga riik on suhtelises eeliseisundis, kui tal on võimalik midagi toota madalama kuluga, kui seda suudab mõni teine riik. Teisisõnu keskendub riik oma sisemajanduses nende toodete tootmisele ja ekspordile, mida ta saab kasvatada või valmistada kõige efektiivsemalt (võrreldes teiste kodumaiste toodetega) ja kõik riigid ekspordivad midagi.

Selle teooria põhjal peaks rahvusvaheline kaubandus selliste toodete puhul, mille tootmiseks mingil riigil rohkem eeldusi on, viima kõigi elatustaseme tõusuni, mitte ainult nendes riikides, millel on absoluutne vähema tootmiskulu eelis. Väidetakse ka, et riigid, mis on rikkad loodusressursside poolest, peaksid saama nende toorainete olemasolu eelisest kasu, minnes oma ekspordiga uutele turgudele (osaliselt tänu kaubanduse liberaliseerimise läbirääkimiste tulemusena). Praegune majandusdoktriin loodab, et rahvusvahelise kaubanduse kaudu toodetud rikkused toetavad kogu ühiskonna heaolu.

Neid argumente toetab fakt, et 20. sajandi kaubanduse liberaliseerimine oli vastukaaluks veristele õudustele ja viletsusele, mida suur osa maailmast koges kahe maailmasõja ja nendevahelise suure kriisi ajal. Näiv kõikumatu suhe vaesuse, sõja ja proteksionismi vahel,

mis siis moodustus, on nii sügav, et paljud inimesed usuvad, et vaid vastupidine majanduspoliitika — kaubanduse liberaliseerimine — on võimeline ära hoidma majanduslikku taandarengut ja konflikte.

Sellised majandusteooriad saavad jõudu paljudest tegelikest ja nähtavatest muutustest, mida me näeme endi ümber juhtuvat. Vaesus on suurenenud viimase 50 aasta jooksul kiiremini kui eelmise 500 jooksul. 64-s maailma riigis on sissetulekud inimese kohta 1990-ndatel aastatel kõrgemad kui kunagi varem ja maailma keskmine sisemaine kogutoodang (GDP) kasvab järjest. Lisaks kalkuleeritakse Üldise Tolli- ja Kaubanduskokkuleppe (GATT) läbirääkimiste Uruguay voo kokkulepetest saadava tulu suuruseks 212-510 miljardit dollarit aastani 2002.

Külma sõja lõpp ja sellele järgnenud majanduslikud muutused, mida kogevad praegu üleminekumajandusega riigid, on olnud väga tähtsad, demonstreerides, et avatud turul võib tõesti tarbija valik suurenda ja hinnad langeda. Lisaks sellele saavad rahvusvaheliste firmade töötajad, omanikud või aktsionärid tulu töökohtade ja raha näol, kui nende firma maailmaturul teistest edukam on.

Lühidalt, kaubanduse liberaliseerimist toetatakse laialt, sest seda seostatakse järgneva:

- Riigi kogutulu kasv
- Inimeste heaolu tõus
- Efektivsem loodus- ja inimressursside kasutamine
- Suurem tarbija valik ja väärtus raha eest
- Uued töökohad
- Sõjaohu kadumine

Kaubanduse liberaliseerimise varjuküljed

Ent siiski — kui paljud väidavad, et kaubanduse liberaliseerimise toetamiseks on põhjused nii ülevoolavad kui ka vastuvaieldamatud, tuleb ilmsiks aina rohkem teoreetilisi ja praktilisi tunnustusi, mis tõendavad hoopis vastupidist. Roosiline pilt, mida tihti maalivad ökonomistid, on väga valele teele juhtiv, kuna see väldib fakti, et pärast 50 aastat kaubanduse liberaliseerimist kasvavad nii vaesus, ebavõrdsus kui ka looduskeskkonna halb seisund. Tegelikult suureneb järjest mure, et neoliberaalne poliitika võib olla ebasoovitav maksimaalse kasumi ja ressursi efektiivse kasutamise eesmärkidele.

Esiteks ja peamiselt ei arvesta ta fakti, et rikkus ei kasva kõigi jaoks. Suurele osale planeedi rahvastikust on maailm muutunud järjest ohtlikumaks, ebakindlamaks ja kallimaks elukohaks. Rohkem inimesi, kui kunagi varem — 1,3 miljardit — elab teravas vaesuses (vähemaga kui ühe dollariga päevas) ja üle 35000 alla 5-aastase lapse sureb iga päev välditavatesse, peamiselt vaesusest tingitud haigustesse. Ka rikkamates riikides on üldine olukord halvenemas; vaesus ja kodutus suureneb, töötus ja ebakindel sissetulek jõuavad tasemele, mida viimati kohati vastavalt 1930-ndatel aastatel ja eelmisel sajandil. Suurenev mure globaliseerumise mõjude pärast, mida nähakse juhtiva jõuna ühiskonna ja tööjõu killustumise ja äärmuslikuks muutumise taga kogu maailmas, on selgelt väljendatud hiljutiste rahutuste ja ülestõusudega Prantsusmaal, Indias, Mehhikos ja Lõuna-Koreas.

Vahest kõige olulisem on fakt, et nii riikidevaheline kui riikide sisene ebavõrdsus on see, mis muutub väga kiiresti: vahe kõige rikkamate ja kõige vaesemate vahel on viimase 30 aasta jooksul enam kui kahekordistunud ning keskklassi kadumine (nii rikaste kui vaeste arv kasvab ning keskklass kaob) nii arenevates kui ka arenenud riikides on nüüd tuntud fenomen. Veelgi enam, “mõlemapoolse kasu” tähendus kaubanduskokkulepetest on riigiti erinev. Näiteks

Üldise Tolli- ja Kaubanduskokkuleppe (GATT) Uruguay vooru kokkulepete tulemusel on vaesemad, toiduaineid importivad maad määratud kaotama 600 miljardit ja Sahara-Aafrika 1,2 miljardit dollarit igal aastal.

Kaubanduse liberaliseerimise läbirääkimisi on kogu aeg peetud salastatult ja ebademokraatlikult, vaesemale ja ohustatud ühiskonnaosale ning vahel ka nende ametlikele esindajatele ei võimaldata üldse või siis vähest ligipääsu. Näiteks nii GATT-i kui ka Majanduskoostöö ja Arenguorganisatsioonis (OECD) pakutud mitmepoolset investeeringute-alast kokkulepet (MAI) on arutatud suletud uste taga, arvestades sageli vähe või üldse mitte valitsuste ja parlamentidega. Ja kui vaesed ja nõrgad on liberaliseerimisprotsessis kõrvale lükatud, siis multinatsioonalsed korporatsioonid ja rikkaste investorite äri õitseb.

Multinatsioonalsed korporatsioonid on saanud maailmas peamiseks võimudeks: maailma 100-st suurimast majandusest 50 on nüüd megakorporatsioonid, mitte enam riigid. Sellised kompaniid kontrollivad 2/3 maailma kaubandusest (mille kogumahuks hinnati 1995. aastal üle 6000 miljardi dollari), millest peaaegu pool on firmadesisene ja saab väga selgelt kasu kaubandusbarjääride likvideerimisest. Veelgi enam, rahvusvaheliste seaduste ja reeglite puudumise tõttu on multinatsioonalsed korporatsioonid peaaegu vabad siduvatest piirangutest, rahvusvahelistest konkurentsi- ja maksu-, keskkonnakaitse-, töökaitse- ja tehnoloogia ülekande seadustest ning neil on lihtne pääseda korruptsioonis süüdimõistmisest.

Sarnaselt elavad väga hästi finantsinvestorid. Iga-aastaste globaalsete otsete välisinvesteeringute (FDI) maht tõusis aastate 1985 ja 1995 vahel drastiliselt (60 miljardilt 315 miljardile dollarile) ja kõigi välisvaluutaülekannete maht ületab päevas 1000 miljardi dollari piiri. Samal perioodil on finantsspekulatsioonid põhjustanud finantskriise USA-s (hoiuste ja laenude kriis 1990-ndate aastate alguses), Mehhikos (1995) ja Kagu-Aasias (1997). Sellised kriisid võivad sandistada riigi majanduse üleöö ja on tavaliselt jalustrabavad, destabiliseerides kogu maailmamajandust. Veelgi enam, keskendumine välisinvesteeringutele kui ametliku arenguabi asendajale viib finantsid eemale neist, kes neid kõige enam vajavad, laiendades vahet nende vahel, kellel on ja kellel pole.

Loodusressurse, millest sõltub enamus riike, rüüstatakse aina kiirenevas tempos, eriti rikkamate tööstusriikide poolt. See on põhjustanud CO₂ emiteerimise tasemel, mis ähvardab kliimat destabiliseerida; 1996.a. registreeritud 8,3 miljoni ruutmiili suuruse osooniaugu, enamuste maailmamerekalade ületarbimise ja mulla halveneva olukorra, veenappuse, liikide kadumise ja metsade hävitamise maailmas.

Need faktid on saanud üldtuntuks ning on lõpuks jõudnud ka paljude valitsustevaheliste organisatsioonide päevakorda; teiste hulgas ka ÜRO Kaubandus- ja Arengukonverentsi (UNCTAD), ÜRO Arenguprogrammi (UNDP) ja mingil määral Majanduskoostöö ja Arenguorganisatsiooni (OECD) omadesse. Nüüd ei käi vaidlus enam selle üle, kas need probleemid on olemas, vaid kas neid on põhjustanud kaubanduse liberaliseerimise poliitika või ei. Ametlikud allikad väidavad, et loetletud probleemid on ebaõnnestunud riiklike tegevuskavade tagajärg; nad veenavad valitsusi looma kompensatsioonimehhanisme, et hoida kasvu ja jaotada sissetulekut ning suurendada nende püüdu kaubandust liberaliseerida. Vaid UNDP on väitnud, et: “vaesed riigid ja vaesed inimesed, kellel puudub võim, leiavad liiga tihti, et nende huve õõnestatakse ja jäetakse tähelepanuta. Globaliseerumisel on samuti oma võitjad ja kaotajad.”

Kuid ebaõnnestunud sisepoliitika argument ei klapi tõsiasjaga, et see on hoopis valitsuste konkurentsi ja deregulatsiooni (nii rahvusliku kui ka rahvusvahelise) kinnisidee, mis sunnib neid poliitikat pigem tühistama kui parandama. Madalamad standardid, abi asendamine

investeeringutega ja suurenev tarbimine on osa kaubanduse liberaliseerimisprogrammist. Valitsused ja ettevõtted väidavad jätkuvalt, et olemasolev majandusmudel on täiesti kooskõlas “säätva arenguga”, kuna suurenenud öko-efektiivsus ja kaubanduse keskkonnasõbralikud tooted ja tehnoloogia tekitavad võitja-võitja olukorra. Kahjuks pole see nii. Sellised arengud võivad olla kasulikud, kuid ei suuda likvideerida vaesust ja ressursside nappust. Fakt on see, et ilma mingisuguste regulatsioonideta otsivad ettevõtted jätkuvalt kõige odavamad loodus- ja inimressurssi, madalaimat tervise-ohutuse ja keskkonnastandardeid ning suurimat kasumit. Kokkuvõttes tundub neoliberaalne poliitika tegelikult olevat lähedaselt seotud sissetulekute ebavõrdsuse suurenemisega, kiirendades võidujooksu hävingusse.

Väärrib märkimist, et teooria, millel kaubanduse liberaliseerimine algselt põhines, on nüüd lõplikult kõrvale jäetud. Antud teooria eeldab, et kapital on immobiilne (jääb investeerimiseks sellesse riiki, kus on suhteliselt efektiivne tootmisprotsess), aga see ei kehti enam ammu. Kapital liigub nüüd peaaegu hetkeliselt riigist riiki, otsides kasumit (tootmisest või spekulatsioonist). Teisisõnu, vaba kaubandus põhineb nüüd absoluutsel eelisel. Kaugel kõigile rikkuse loomisest, on tal tohtu kindlustunde loomise efekt enamustele riikidele, kes kardavad tööd ja rikkust kaotada ja väärtuslikke loodusressursse ala- või ülekasutada.

Nüüd on selge, et kehtiv majandusmudel tegelikult teravdab vaesuse, ebavõrdsuse ja keskkonnaprobleeme. Need pole mitte mudeli läbikukkumise, nagu arvatakse, vaid selle edu sümptomid. Praegu sõltume me majandussüsteemist, mis ei suuda luua säästlikkust, kuna sõltub allahinnatud loodusressursside piiramatust tagavarast, et rikkust luua ja tänapäeval hüljatud teoorial, et see rikkus lõpuks võrdselt jaotub; ära segatakse maksimumefektiivsus ja miinimumhinna. Veelgi enam — fakt, et progressi ja heaolu mõõtmiseks kasutatakse sedavõrd ebasobivaid indikaatoreid, nagu rahvuslik kogutoodang (GNP) ja sisemaine kogutoodang (GDP), ühtaegu toetab ja varjab mudeli küündimatust.

Nii näeme, et kaubanduse liberaliseerimine pakub praeguse majandusmudeli kriitilise komponendina väga vähe kaugemaks tulevikuks. See võis olla väärtuslik 1930-ndate hukutavast kaitsepoliitikast loobumiseks, kuid nüüd pakub jätkuv liberaliseerimine kogu maailmas suurenevat ebakindlust ja sotsiaalset jagunemist ning planeedi langevat võimekus ressursse toota ja jäätmeid kahjutustada. Vajalik on meie elukorralduse fundamentaalne ümbermõtlemine.

Selline ümberhindamine ei tohi tagasi lükata kaubanduse ja konkurentsi kontseptsioone. Erinevate maailma loodusressursside efektiivne kasutamine on säästliku maailmamajanduse võti ning kaubandus ja konkurents on potentsiaalsed kasulikud vahendid millegi saavutamiseks. Siiski, need pole eesmärgid omaette.

Keskkonnaruum: uus lähenemine majandusele

Praegune majandusmudel on maailma kaubanduses nii valdav, et on väga kerge unustada, et majanduse kasv ja kaubanduse liberaliseerimine on lihtsalt osa inimkonna alalhoidmiseks toimuvast protsessist. Selle protsessi lõppeesmärgid on tervis, tööhõive, võrdsus, turvaline keskkond ja enesemääramine. Majandusmudel, mis paneb majanduse kasvu ja liberaliseerimise neist eesmärkidest ülemaks või alamaks, on absurdne.

Uute majandusprotsesside loomisel peame arvestama neid eesmarke ja juhtivaid printsiipe, millele neid protsesse rajada. Organisatsioon Maa Sõbrad usub, et on olemas kaks põhilist printsiipi: kõik inimesed on võrdsed ning loodusressursid on piiratud. Nii ilmneb, et turvalise süsteemi loomiseks, kus inimestel on võrdne ligipääs ressurssidele, on vajalik teada piiri,

kuhumaani ressursi kasutamist peab piirama: nii negatiivseid kui positiivseid mõjusid, mida sellised piirangud võivad inimeste elukvaliteedile tuua; viise, kuidas need piirangud võiks ellu kutsuda. Maa Sõprade organisatsiooni “Säästva Euroopa” projekt hakkas sellega tegelema, arvestades tegelikku ja soovitud tarbimistasandit kaheksas eri sektoris kolmekümnes Euroopa riigis (nii Euroopa Liidus kui väljaspool). Tulemused on olnud õpetlikud.

“Säästliku Euroopa” projekti tulemused näitavad, et tarbimise oluline vähendamine Euroopas on vajalik ja enamus juhtudel võimalik. Tulemused näitavad ka, et Euroopa elanike elukvaliteet ei halvene (kuna majanduse tegelikud eesmärgid, nagu eelpool välja sai toodud, ei sõltu samamoodi materiaalsest panusest kui traditsioonilise majanduskasv).

Järgnev näitlik tabel annab soovitatud ressursikasutuse piirangud Ühendatud Kuningriigile

Kasutatav ressurss	Aastaks 2010 vajalik kasutuse vähendamine (%)	Saavutatav vähenemine	Aastaks 2050 vajalik kasutuse vähendamine (%)	Saavutatav vähenemine
Energia (CO ₂ emissioon)	-30	-25	-88	-79
Toorpuut	65	-39...-52	73	-53...-72
Vesi	-15	-18	-15	Saavutatud 2010
Teras	-21	-21 või enam	-83	Pole määratav
Alumiinium	-22	-22 või enam	-88	Pole määratav
Kloor	-25	Pole määratav	-100	Pole määratav
Põllumajanduslik maa	-7	Pole määratav	-27	-33

Allikas: *Tomorrow's World: Britain's Share in a Sustainable Future*

Need tulemused toovad esile riikide säästliku majanduse arendamiseks vajalike poliitiliste otsuste väljakutsuvat olemust. On selge, et ei piisa sellest, kui tööstus on öko-efektiivne või kui perekonnad töötlevad oma pudelid ümber või ostavad energiasäästlike lambipirne, kuigi need suunad aitavad lõppeesmärgi saavutamisele kaasa. Sellise tulemuseni jõudmiseks on vaja laialdast poliitilist, majanduslikku ja sotsiaalset muutust iga riigi siseselt, kaasaarvatud hoolikalt valitud marketingi ja regulatsioonimehhanismide kombineerimine (näiteks ökoloogiline maksureform, et ettevõtted oleksid huvitatud ressursikasutuse efektiivsusest).

Need tulemused näitavad ka, et loodusressursside säästlik kasutamine nõuab dramaatilisi muutusi rahvusvahelise kaubanduse mahus ja olemuses. Ja jällegi — väikestest muutustest ei piisa. Kaugemas tulevikus võib näiteks oletada, et Euroopa muutub isemajandavaks nii taastuvate energiaallikate kui ka puidu osas, seega kaob vajadus uraani, nafta ja puidu impordi järele. Teisest küljest on tõenäoliselt ikka vaja importida olulisi mineraale, nagu boksiiti, kuna Euroopa mineraalide tagavarad on juba peaaegu ammendatud.

Loomulikult on sellistel muutustel tohutu mõju maailma majandusele, mitte ainult Euroopas, vaid ka nendes maades, kust Euroopa praegu ressursse ja tooteid impordib. Öeldakse, et on raske ennustada nende muutuste täpset olemust ja mõju. Üheks põhjuseks on see, et keskkonnamuutuste kontseptsioon põhineb õigluse printsiibil. See tähendab, et riigid, mis praegu sõltuvad ekspordist, peaksid muutuma sõltumatuks poliitiliste otsuste tagajärjel, mis võimaldaksid neile oma osa keskkonnamuutustest. Nii peaksid nad olema paremas olukorras oma majanduse säästliku arengu alustamiseks, neil on soodsamad õigused ja juurdepääs jäätmete töötlemisele ning peaksid olema vabad nii võlgadest kui ekspordil põhinevast majandusest.

Vastupidiselt praegusele liigtootmistrendile võib maailma tarbekaupade turg tuua kaasa ka tarbekaupade hindade tõusu, mis võimaldab tootjariikidel oma väärtuslike loodusressursse

paremini kasutada (nii suurenenud sissetuleku, alternatiivse, sisemaise ressursikasutuse kui ka nende ressursside säilitamise poolest). Üldiselt võib ennustada, et maailma majandussüsteemi põhjalik muutmine säästlikkuse edendamiseks peaks kasu tooma vähemarenenud Lõuna riikidele ja kompenseerima mitmekordselt rahvusvahelise kaubanduse langust. Siiski vajab see valdkond rohkem uurimist, eriti läbiviimise mehhanismide osas.

Üks on siiski kindel, et vastavalt Rio Deklaratsiooni 7. punktile on “arenenud” maad vastutavad “arenevate” maade eest ja seda vastutust tuleb võtta tõsiselt, kui tahetakse arendada tõeliselt säästlikku, globaalset majandust. Algusest peale tuleb meeles pidada, et ainult tarbimise vähendamine Põhjas ilma, et paralleelselt toimuksid kompensatoorsed makromajanduspoliitilised muutused, oleks täielik katastroof. Tõesti, see ainult destabiliseeriks ühiskonda, eemaldades veelgi enam rikkad ja vaesed, kuna ühed alandaksid oma elukallidust ja teised kaotaksid oma sissetuleku. Lõpuks, huvitatus ja heatahtlikkus viivad välja samasse — maailma ressursside võrdsele jagamisele.

Lõpetuseks peab rõhutama kahte tähtsat teoreetilist punkti. Esimene neist väidab, et igas majandusmudelil on edu saavutamiseks oluline inimkonna heaolu täpne mõõtmine. Et praegune sisemaise/rahvusliku kogutoodangu (GDP/GNP) süsteem seda ei võimalda, on selge. Uus ja kohandatud riigisisene arvepidamine (ingl. *national accounting*) on eelduseks igale säästliku majanduse süsteemile.

Teiseks on oluline meeles pidada, et keskkonnaruumil baseeruv lähenemine ei ole ei ludiitlik (masinapurustamisele kutsuv — toim.) ega põlustav lähenemine, vaid baseerub pigem inimeste loovusel ja tehnoloogilistel oskustel: arvestab nii regulatsiooni kui ka marketingimehhanisme kui kasulike vahendeid õigesti kasutamise korral ning rõhutab efektiivsust, mitte madala kulu põhimõtet.

Siiski, tõkestamatu kaubanduse liberaliseerimine kui lõppeesmärk on diversantlik ja lammutav ega sobi seetõttu majanduse säästva süsteemi arenguga.

Soovitused

Kuigi keskkonnaruumi teooria pole veel lõplik (nii hulga kui ka läbiviimise suhtes), annab ta juba selgelt aimu vajalike muutuste suunast ja hulgast. Selle põhjal on võimalik soovitada teatud poliitilisi otsuseid, mida tuleks kohe ette võtta.

Kõige olulisem on, et valitsused, ettevõtted ja eraisikud võtaksid omaks fakti, et säästlik areng põhjustab kaheldamatult suuri muutusi rahvusvahelise, regionaalse ja kohaliku kaubanduse mahus ja olemuses. Praegune tarbekaupade ja toodete vool ei saa enam pikaajaliselt jätkuda. Sellest uuest faktist tuleb aru saada ja see omaks võtta kõigil, kes on rahvusvahelise kaubandusega seotud ja järk järgult uuringutesse, planeerimisse ja poliitikasse varases staadiumis kaasa haaratud.

Valitsused peavad peatama oma pika võidujooksu täiesti piirangutevaba kaubanduse poole. Neoliberaalne poliitika on praegu ebatervete äärmusteni viidud, sinnamaani, et avalik poliitika (nii rahvuslik kui rahvusvaheline) on täielikult sõltuvuses turumajandusest. Esimese etapina tuleks peatada kaubanduse- ja välisinvesteeringute läbirääkimised, mis ignoreerivad liigse ressursikasutuse ohtu või piiravad vaesemate rahvaste terve majanduse kasvu. Majanduskoostöö ja Arenguorganisatsiooni liikmesriikide mitmepoolne investeeringute-alane kokkulepe peaks olema esimene selline peatatud leping.

Valitsused peavad samuti kindlustama, et see uus perspektiiv viiakse sisse ja jääb juhtivaks valitsusväliste organisatsioonide tegevuskavades. Maailmapank ja Rahvusvaheline Valuutafond peavad leppima sellega, et ekspordist kantud arengu lõpp on lähedal. See on viinud maailmaturu ressursiküllastuseni ja sellele järgnenud tarbekaupade hinnalangemisele; on tõsiselt mõjutanud nii sotsiaalset heaolu kui ka loodusressursside säilitamist ja sisemaist kasutamist eksportivates maades. Rikka Põhja riigid on küll saanud enda kasutada külluslikult toormaterjale, kuid tekkinud olukord lihtsalt ei ole säästlik.

Sarnaselt peab ka Maailma Kaubandusorganisatsioon (WTO) oma rolli ja reeglitesse olulised muudatused sisse viima. Kui õiglus ja pealesunnitult multilateraalse kaubanduse reeglid tunduvad olevat suurel määral mõistlikud, siis WTO sisemine ebavõrdsusel põhinev poliitiline süsteem ja selge siht kaubanduse liberaliseerimisele ähvardab õõnestada kõigile kasulikku säästlikku majandust.

Kui Maailma Kaubandusorganisatsioon tahab tuleviku globaalses majanduses mingitki kohta säilitada, peab ta uue *raison d'être* (olemasolu õigustuse — toim.) leidma, mis annab eelised säästlikule, mitte traditsioonilisele majanduskasvule. WTO-le oleks kasulik kohe tunnustada varasemaid mitmepoolseid keskkonnakaitselisi kokkuleppeid, sealhulgas Montreali protokoll (osoonikihi kaitseks — toim.), bioloogilise mitmekesisuse konventsiooni ja CITES kokkulepet (ohustatud liikidega kauplemisest — toim.); tunnustada ettevaatusabinõude printsiipi; muuta oma protseduure võimaldamaks kõigile liikmesmaadele täielikku ja ausat osalust; suurendada usaldatavust ning avatust.

Samuti on oluline, et valitsused uuendaksid ja tõestaksid oma pühendumust Rio Deklaratsioonile ja ÜRO säästva arengu komiteele (UNCSD) ning peaksid taaskinnitama ja kaasajastama need peatükid Agenda 21-s, mis veel soodustavad kaubanduse liberaliseerimist. Valitsused peavad ka hakkama arvestama rahvusvahelist mõju oma säästliku tootmise ja tarbimise aruteludes (tundub, et praegu nad täiesti ignoreerivad seda teemat). Säästliku tootmise ja tarbimise rahvusvahelise mõju tunnustamine sillutab tee järkjärgulisele rahvusvahelisele majanduse korralduse muutumisele õiglasemaks süsteemiks, mis arvestab kogu maailma rahvastiku vajadusi.

Valitsused ja akadeemilised ringkonnad peavad hakkama arvestama järgnevaga:

- Spetsiifiliste sihtide esitamine, mis võimaldaksid keskkonnaruumi piire määrata ja õiglaselt kasutada.
- Kuidas saaks toormaterjalide hindu tõsta nii, et nendes sisalduksid keskkonna- ja ühiskonna kulud ilma, et sellest hinnatõusu all ei kannataks ühiskonna kõige vaesemad. Iseäranis oluline oleks ökoloogilise maksureformi kasutamisevõimaluste uurimine kui kiiresti rakendatav võimalus säästlikkuse suunas liikumiseks.
- Mehhanismid rahvusvahelise kaubanduse mahu ja olemuse vajaliku muutmise läbiviimiseks (sealhulgas kauplemislubade süsteemi võimalike plusside ja miinuste tasakaalustatud arutelu).
- Kuidas viia erinevatesse mitmepoolsetesse kokkulepetesse sisse õigluse põhimõtted (näiteks keskkonnaruumi kasutamine määramaks iga riigi poolne süsiniku emiteerimise vähendamise hulk).
- Muudatuste siseseviimine riiklikesse arvepidamissüsteemidesse (ingl. *national accounting system*).
- Kontrollida kapitali mobiilsust ja spekulatsiooni täpselt nii suurel määral kui vaja, et tagada kõikide riikide heaolu edenemine (selleks on juba ettepanekuid tehtud, näiteks nn. Tobini maks).
- Tuleb üle vaadata võimaliku globaalse valitsussüsteemi head ja vead.

Tööstus on aru saanud muutuste paratamatusest. Kui planeeritud, strateegilised muutused ei toimu, leiab tööstus end maailmas, mis muutub järjest ebakindlamaks ja etteaimamatuks, teisisõnu äriks väga ebasobivas keskkonnas. Selleks, et ellu jääda ja kasumit saada, peab tööstus tunnistama fakti, et majandus peab inimestele kasu tooma, mitte kasumit tootma.

Tööstus on vastutav mõnede nõutud muudatuste eest ja peab läbi viima ette nähtud muutusi rahvusvahelise kaubanduse olemuses, näiteks vähendama kaugsõidu kaubavahetuse hulka, suurendama kohalikku ja regionaalset kaubandust ning rõhutama rohkem teenuste pakkumist ja vajaduste täitmist. Selleks, et osaleda efektiivselt säästlikus majanduses, peab tööstus kohanema pikaajalise planeerimisega: arvestama sobivate struktuurimuutustega, tõeliselt siduma end ühiskonnaga ja avalikustama rohkem oma tegevust.

2. Mis on maailmakaubandusega valesti?

Tim Rice ja Ronnie Hall, Friends of the Earth Europe
Detsember 2000

Mis on kaubandus?

Kaubandus mõjutab peaaegu kõike, mida teeme. Lihtsalt öeldes on see igapäevane asjade ning teenuste ostmine ja müümine — miski, millega oleme kõik seotud. See ei pruugi kaasata isegi raha kasutamist. Kaubandus on ka see, kui hoiad oma naabrite last ja saad selle eest kastitäre nende aiast pärit aedvilju.

Kuid tänapäeva globaalses majanduses on kaubandus saanud hoopis teistsuguse tähenduse. Välismaalt ostetavate kaupade ja teenuste hulk on dramaatiliselt kasvanud ja nii tuleb hakata kaubandust seostama finantstehingute, rahvusvahelise kaubanduse ja kaugtranspordiga.

Minevikus kontrollisid valitsused kaubandust sageli sõjaväega. Hiljem on nad hakanud importi ja eksporti reguleerima läbi kaubanduspiirangute, nagu maksud, kvoodid ja keelud. Hoolimata väliselt erinevatest lähenemistest on eesmärk olnud reeglina sama — kaitsta kodumaist majandust.

Praegu väidavad majandusteadlased aga, et kodumaise majanduse kaitsmine, mida tihti tuntakse proteksionismina, takistab rahvusvahelist majandust, on ebatõhus ning viib lõpuks töökohtade vähenemisele. Sellise argumendi pealejäämine on lubanud muutuda vabakaubandusel ja kaubanduse liberaliseerumisel laialdaselt vastuvõetavaks kogu maailmas. Paljud riigid on viimase 50 aastaga avanud oma turud väliskaubandusele ja välisinvestoritele, mistõttu liiguvad kaubad ning teenused vabamalt kui ei kunagi varem — aastane riikidevahelise kaubavahetuse maht ületas 1998. aastal 7 miljardit USA dollarit.

Kaubanduse liberaliseerimine ja Maailma Kaubandusorganisatsioon (WTO)

Kaubanduse liberaliseerimise toetajad usuvad, et riigid, mis võtavad omaks vabakaubanduse, suudavad parandada oma majanduslikke väljavaateid. Selle saavutamiseks peavad nad spetsialiseeruma selle tootmisele, milles ollakse kõige paremad ja seejärel üksteisega kauplema. Nad peavad avama oma turud, kaotades igasugused kaubanduspiirangud ning sundima oma ettevõtteid rahvusvahelisele konkurentsile.

Idee on selles, et nii suureneb konkurents ja efektiivsus, mis omakorda alandab hindu, muudab tooted tarbijatele atraktiivsemaks ning suurendab nõudlust. Äri edeneb hoogsalt, rahvuslik sissetulek suureneb ja kõigi elujärg paraneb. Paljud tõsiasiad viitavad aga siiski sellele, et vabakaubanduse tegelikkus on hoopis teistsugune.

Rahvusvaheline keskkonnaorganisatsioon Maa Sõbrad (ingl. *Friends of the Earth*) usub, et vabakaubanduse läbi ühiskonnale langevad üleüldised katsumused kaaluvad üles kõik muud kasud. On saavutatud küll vabam, aga mitte õiglasem kaubandus. Majanduse kasv jätkab juba niigi rikaste kasu suurendamist, samal ajal kui WTO otsused töötavad riiklike seaduste ümbermuutmise suunas, hävitades kogukondi ning haavates keskkonda. Kaubanduse liberaliseerimisest võivad ennekõike rikkad riigid, suurfirmad ja teised juba varemgi tugevad. Peamisteks kaotajateks on vaesed inimesed ja riigid, väikeettevõtted ning töölised.

Need, kelle kasud on suured, toetavad tugevalt edasist liberaliseerimist kuigi neid, kes on mitmetel põhjustel lepitamatult sellele protsessile vastu, on mitmeid miljoneid enam.

Kaubandust suunab Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) poolt jälgitav reeglistik. WTO jälgib kaubanduse liberaliseerimise protsessi ka oma 141 läbirääkimistes osalevas liikmesriigis. Läbirääkimistel otsustavad riigid oma turge samm-sammult avada seni, kuni ka teised seda teevad. Maailma Kaubandusorganisatsiooni tuntaksegi nähtavasti kõige paremini liikmesriikidevaheliste kaubandusvaidluste lahendajana. Õigus sisse viia tugevaid kaubandussanktsioone annabki organisatsioonile sellise tugevuse.

Mitmed valitsused olid plaaninud kasutada WTO kohtumist Seattle'is 1999. aasta novembris uue läbirääkimistevooru alustamiseks edasiseks kaubanduse liberaliseerimiseks ja turgude avamiseks. Kui see oleks juhtunud, oleks Maailma Kaubandusorganisatsiooni mõjuvõim laienenud ulatuslikult veel mitmetele täiendavatele valdkondadele, sealhulgas välisinvesteeringud ja riiklikud tellimused. Tänu valitsustevahelistele lahkkelidele mitmetes küsimustes ja seninägematule ühiskondlikule vastuseisule kukkusid Seattle'i läbirääkimised siiski läbi.

Kes protesteerib globaalse kaubanduse vastu?

Maailma Kaubandusorganisatsiooni tegevuse vastane protest Seattle'is oli suurim väljaastumine USA-s pärast Vietnami sõja vastaseid demonstratsioone. Demonstratsioonides osales ligi 50 000 inimest, enamus neist rahumeelselt. Seattle oli märkimisväärne poliitiline pöördepunkt, sest see näitas, et üle kogu maailma olid kõigi tegevusvaldkondade inimesed kaubanduse liberaliseerimise pärast piisavalt mures, et tegutseda ühiselt uue WTO läbirääkimistevooru vastu. Ligi 1500 organisatsiooni 89 riigist (kaasaarvatud Maa Sõbrad) kirjutasid alla ühisavaldusele, protesteerides uue kaubandusläbirääkimiste vooru alustamise vastu ning kutsudes üles kriitiliselt üle vaatama olemasolevaid kaubandusmäärusi ja kokkuleppeid. Mis viis sellise ootamatult tugeva vastasseisuni? Järgnevalt on välja toodud viis põhjust.

(a) Vahe rikkaste ja vaeste vahel suureneb

On ☐okeeriv, et 1,3 miljardit inimest on ikka veel sunnitud läbi ajama vähem kui 1 dollariga päevas ja tarbimine Aafrikas on praegu 1980. aasta tasemest 20% väiksem. Peamised vajadused — nagu piisav toit ja kirjaoskus — ei ole ikka veel kaetud. Veelgi enam, kui 1975-1997 globaalse kaubanduse arenedes keskmine jõukus maailma 31-s rikkamas riigis kasvas, siis 31-s (peamiselt vaeses) see hoopis kahanes. 1960. aastal oli 20% maailma elanikest, kes elasid rikkamates riikides keskmiselt 30 korda rikkamad kui vaeseim 20%, siis 1997. aastaks oli see vahe 74-kordne. Seost globaliseerumise ja kasvava ebavõrdsuse vahel on tunnistanud juba isegi ÜRO.

(b) Suurem tootmine ja kaubandus on viinud ülemäärasele loodusressursside kasutamisele

Kaubanduse liberaliseerimine ergutab rikkaid riike rohkem tarbima ja vaeseid rohkem eksportima, hävitades seejuures sageli asendamatu looduslike ressursse. Ülepiük kalanduses tähendab näiteks, et 60% maailmas ookeanipüügiga tegelejaist on jõudnud või kohe jõudmas olukorrani, kust algab püügimahtude vähenemine. Ajavahemikus 1990-1995 kadus maailmast tohtu suur ala — 56 miljonit hektarit metsa. Mõned metallid ja fossiilsed kütused nagu nafta, maagaas, süsi ja vask võivad ammenduda 50 aastaga. Kui me jätkame

ressursikasutust praegusel tasemel, oleks meie praeguste vajaduste rahuldamiseks 50 aasta jooksul tarvis kaheksat planeeti.

(c) Kompaniid muutuvad nii võimsateks, et nende tegevust on raske kontrollida

Maailma suurimatel ettevõtetel on juurdepääs kaubandusajade kõrgemate otsustajate juurde, kuna valitsused eeldavad, et see, mis on hea ettevõtetele, on hea ka kõigile teistele. Kuid needsamad ettevõtted otsivad hoopis juurdepääsu suurendamisega välisturgudele ning standardite ja hindade tõstmisega (aktsionäride rahuldamiseks) võimalusi konkurentsitihted maailmamajanduses oma positsiooni parandamiseks. Nad on survejõuks valitsuste taga, et avada uusi turgusid.

Rahvusvahelise konkurentsi surve all astuvad siiski paljud ettevõtted (eriti nafta-, pangandus- ja jaemüügisektoris) samme kulude vähendamiseks liitumiste ja reorganiseerimiste kaudu. Ligi 2/3 maailma kaubandusest arvatakse praegu olevat vaid 500 suur korporatsiooni käes ja mitmed nendest teenivad rohkem raha kui mõnedki riigid. 1997. aastal oli maailma 5 suurema kompanii summaarsed müüginäitajad suuremad kui 46 vaesema riigi sissetulekud kokku. Selline olukord muudab suurfirmade nõudmistele vastuseismise ja alternatiivide kaalumise valitsustele aina keerulisemaks.

Kas sina teadsid?

Maailma 10 suurimat arvutifirmat kontrollib hetkel 70% ülemaailmsest turust

(d) Väikeettevõtted ning farmid ei suuda konkureerida ja töökohad kaovad

Väiksemad ettevõtted ja farmid lihtsalt ei suuda suurte globaalsete hiiglaste mõjuvõimu ja turuülekaalu ning järelikult ka tarbijate pärast konkureerida. Firmade ühinemised on viinud suure hulga töökohtade kaotamiseni. Lisaks on ettevõtetele aina rohkem võimalusi viia oma kontoreid ja tehaseid odavamale tööjõu ning nõrgemate keskkonnakaitse seadustega riikidesse. Selge on ka see, et ülemaailmse konkurentsi tulemusena on paljud riigid sunnitud tööjõu maksumuse vähendamiseks sisse viima paindlikumaid, kuid nõrgemaid tööjõupoliitikat (seda on teinud näiteks Prantsusmaa, Saksamaa, Egiptus, Argentina ja Tšiili). Kindlus tööturul inimese jaoks on kõikjal maailmas langemas.

Kas sina teadsid?

Üle 2000 välisfirma (peamiselt Ameerika Ühendriikidest) on tootmise sisse seadnud Mehhikos, kasutades ära sealseid madalamaid keskkonnastandardeid ja odavamat tööjõudu

(e) Vasemad riigid peavad läbirääkimisi pidama ebavõrdsetel tingimustel

Maailma Kaubandusorganisatsioon (WTO) on tugevasti mõjutatud väikese grupi väga tugevate kaubandusriikide või blokkide poolt, sh. USA, Euroopa Liit, Kanada ja Jaapan. Teised riigid riskivad WTO-ga mitteühinemise korral maailmamajanduses isolatsiooni sattumisega. Paljud vaesemad riigid avastasid Seattle's, et neid ei lubatud paljudele WTO kohtumistele, kus võeti vastu tähtsaid otsuseid.

Mis on kaubanduse liberaliseerimises halba?

Kogu kaubanduse mõju maailma inimestele ja keskkonnale võib selgelt näha, kui vaadata naftat — väärtuse järgi arvestatult maailma kõige laialdasemalt kaubeldavat toodet.

Alates 1988. aastast on puuritud üle 100 000 uue naftapuurkaevu. Selles protsessis on naftat otsivatele firmadele antud sama suur ala kui USA ja Euroopa kokku. See protsess mõjutab paljusid põliselanikke, nende hulgas U'wad Kolumbias, Kaseni Burmas ning Baka ja Efe põliselanikke Kongo basseinis. Lisaks mõjutatakse ka puutumatud metsasid 22-s ja korallrahused 38-s riigis.

Nafta koos sellest toodetavate saadustega nagu bensiin, on üks maailma mitmekülgsemaid ressursse. Naftal tuginevad tervete riikide majandused, sest sellest toodetakse energiat. Ka paljud (nagu näiteks plastmasstodete) tööstused sõltuvad naftast kui toormaterjalist. Rahvusvaheline kaubandus nõuab naftast toodetavat kütust laevade, lennukite ja veoautode kasutamiseks. Siit tulenevalt pole üllatav, et nõudlus naftale suurenes 1985-1998 aastatel 30% võrra ning aastaks 2010 ennustatakse veel 15% suurust nõudluse kasvu.

Kuid nafta võib meie looduskeskkonda ja inimesi ohtlikult kahjustada. Nafta pumpamine hävitab sageli väärtuslikke elupaiku nagu metsad ja märgalad ning nafta transportimisega kaasneb sageli lekkeid. Nafta ja naftatoodete käitlemine põhjustab saastamist, sealhulgas süsinikdioksiidi kui kliimamuutusi põhjustava kasvuhooonegaasi emiteerimist. Maismaal tekkinud reostus, naftalekked laevadelt ning selle illegaalne mahavalamine põhjustavad igaaastase 2,5 miljoni tonni nafta sattumise ookeanitesse. Neid negatiivseid mõjusid suurendab järk-järguline autokasutuse suurenemine.

Kuid vaatamata kõigele ei ole mõned naftat tootvad ja eksportivad riigid kaubanduse liberaliseerimisest kasu saanud. Põhjus on peamiselt selles, et 1980-1990 aastate kaubanduse liberaliseerimise käigus ujutati naftaturg üle, mistõttu langesid hinnad (ja suurenes autokasutus). Mõnede peamiste vaesemate naftat tootvate riikide (Venetsuela, Mehhiko, Gabon ja Nigeeria) elanike elatustase hoopis langes.

Naftakompaniid on praegu ühed võimsamad institutsioonid maailmas. Hiljutine Exxon ja Mobili ühinemine lõi kompanii, mille aastane müügi käive on üle 190 miljardit dollarit, muutes selle majanduslikult võimsamaks kui Hong Kong või Türgi. Naftaproduktide tootmine, vedu ja müümine on ettevõttele endiselt oluline ja ei tehta plaanegi investeerida keskkonnasõbralikumatesse energiatootmisse nagu päikese- või tuuleenergiasse. Mõistetavalt on selline rahvusvaheline suurkompanii ka igati rahvusvahelise kliimamuutuste konventsiooni vastu.

Mis on kaubanduse liberaliseerimises halba Euroopa jaoks?

Vabakaubanduse ideed on eurooplastele alati müüdud kui preemiat, mille poole püüelda, kui midagi, mis toob endaga kaasa palju kasu ja millel pole halbu külgi. Kuna paljud Euroopa riigid on rajatud kaubandusele, ei ole see üllatav. Kuid see väide ei ole siiski õige. On mitmeid negatiivseid kaasmõjusid nii meile kui inimestele maailma teistest regioonidest.

Võtmeprobleemiks on kasvav ebakindlus tööturul, kuna paljud ettevõtted püüavad leida asukohta madalamate tootmiskuludega riikides nii Euroopa Liidu siseselt kui väliselt. Samuti satuvad Maailma Kaubandusorganisatsiooni reeglid otsesesse vastuollu Euroopa impordi- ja tarbijaelistustega, mille tulemusena võime ohverdada kõrged tervisekaitse- ja keskkonnastandardid.

Läbi rahvusvahelise kaubanduse on meie ostueelistustel mõju ka teistele. Ja aina olulisemalt on need mõjud sõltuvad väikese hulga hiigelettevõtete investeerimisotsustest, mõjutades meie elu aina suuremal määral. Järgnevalt on toodud välja kaks võtmeprobleemi.

(a) Ettevõtte reorganiseerimine ja töö ebakindlus

Kompaniid peavad leidma odavama tööjõu, nõrgemad keskkonnastandardid või parimad maksusoodustused ning toetused, et tegevuskulusid globaalsel turul edukalt konkureerimiseks võimalikult madalal hoida. Euroopas on selline suund kõige silmapaistvam autotööstuses ja panganduses.

Ülemaailmne autotööstuse reorganiseerimine on üldse toonud kaasa mitmeid mõjutusi seoses töökohtade ebakindlusega. Ent seda ei seostatud kuni 1990-ndate aastateni lõpuni suure töökohtade kadumisega Euroopas. Kui Ford võttis üle Volvo, kadus Ühendatud Kuningriigis 1500 töökohta ja käisid spekulatsioonid, et üks või isegi rohkem Volvo Euroopa harusid suletakse. USA General Motors omab nüüd suuri Euroopa autotootjaid nagu Opel ja Saab.

Vaatamata valitsuse 150 miljoni naelasele toetusele on Ühendatud Kuningriigi autotootjad konkurentsivõimelised ja nii otsustas BMW Roveri ära müüa. Konkurentsivõimelise tõttu kaalub näiteks Volkswagen investeerimist Slovakkiasse, kus on suhteliselt odav tööjõud ja mitmeid maksusoodustusi.

Euroopa pangandussektor on näinud sarnaseid negatiivseid muutusi tööturul. □veitsi pankade Swiss Bank ja Union Bank of Switzerland ühinemisel kadus üle maailma 13 000 töökohta. Uus partnerleping Banque Nationale de Paris'i, Paribas'e ja Societe Generale vahel Prantsusmaal on samuti suurendanud spekulatsioonide töökohtade vähendamise kohta. Deutsche Bank ja USA Bankers Trusti ühinemine kaotab 5500 töökohta; Ühendatud Kuningriigi pangandussektor on teatanud 21 000 töökohta kaotamisest kulude kärpimise põhjendusel.

(b) Tarbijad, töölised ja WTO

Euroopa tarbijatele on tervis ja turvalisus väga olulised. Näiteks keelduvad paljud söömast USA-s või Kanadas toodetud liha, mida on kasvuhormoone kasutades kunstlikult rasvasemaks kasvatatud. Euroopa Komisjon keelustas seoses sellise suhtumisega niisuguse liha impordi. USA vaidlustas sellise keelu seaduslikkuse Maailma Kaubandusorganisatsioonis, väites, et niisuguse seisukoha toetuseks puudub teaduslik tõestus.

WTO nõustus ning lubas USA-l ja Kanadal vastumeetmetena Euroopast eksporditavatele kaupadele kaubandustrahve rakendada. Kuid neid trahve ei määratud lihakaubandusele, mis tähendab, et löögi alla sattusid mitmeid lihatööstusega mitteseonduvad ettevõtted ja töökohad. Sellise valitsuste poolt kasutatava trikiga valitakse ohvriks tundlikke sektoreid, mis teisi valitsusi valusalt löövad — viimasel juhul Prantsusmaa sinep ja rokfoori juust, Taani ja Saksamaa lihaekspordid ning Itaalia tomatikonservid ning puuviljamahl.

Euroopa vastuseis geneetiliselt modifitseeritud toidu söömisele võib saada järgmiste suurte kaubandusvaidluste põhjuseks. USA peamise geneetiliselt modifitseeritud teravilja tootjana väidab oma firmade surve all, et Euroopa Liidu ajutine keeld geneetiliselt modifitseeritud teravilja tootmise suhtes rikub ülemaailmseid kaubandusreegleid. Samuti on tarbijad hakanud eelistama kaupade märgistusskeeme, mis võimaldavad neil ostetavate kaupade suhtes teadlikumaid otsuseid langetada. Kuid isegi seda võiks WTO reeglite kohaselt ebaseaduslikuks pidada.

Kas sina teadsid?

Sinu igapäevased ostud võivad sisaldada importtooteid, millel on negatiivne mõju teiste riikide inimestele ja keskkonnale. Näiteks on Euroopa suurim paberitoodete (kirjapaberi, ajalehtede, ajakirjade ja pakkepaberi) tarbija. Palju sellest paberist imporditakse USA-st, Kanadast ja Brasiiliast. Nõudluse rahuldamiseks raiutakse seal ürgmetsi, millega tekitatakse metsaökosüsteemidele ja metsast sõltuvatele kogukondadele suurt kahju. Samas oleks võimalik importi madalama nõudluse kaudu oluliselt vähendada — peamiselt läbi korduvkasutuse ja ümbertöödeldud toodete valmistamisega Euroopas.

Euroopa tarbijad ostavad palju toiduaineid, nagu näiteks Keeniast ja Zimbawest imporditud traditsioonilise hooaja välisel ajal korjatud rohelisi ubasid. Sellised viljad seal normaalselt ei kasva — neid kasvatatakse ja eksporditakse tohutute välisvõlgade tasumiseks. Sellise eksporditoodanguga kaasneb intensiivne väetise ja pestitsiidide kasutamine ning tihti ka kohalike elanike ümberasustamine oma maalt. Ka kasutatav lennutransport põhjustab mitmeid keskkonnaprobleeme. Selle probleemi lahenduseks on võlgade tühistamine, mitte ekspordi edasine suurendamine.

Mida soovivad Maa Sõbrad?

Maa Sõprade organisatsioon (ingl. *Friends of the Earth*) ei ole kaubanduse vastu. See, mida Maa Sõbrad tahavad, on õiglasem kaubandus — kaubandus, mis oleks korraldatud säästlikumalt ja tulu võrdsemalt jagades. Eriti soovime me näha kohalike kogukondade ja majanduste olulisuse märkamist, toetamist ning tugevdamist üle kogu maailma. Riigisisene kaubandus on vähemalt sama (kui mitte rohkem) oluline kui piireületav kaubandus.

Kuidas seda saavutada?

Maa Sõprade organisatsioon usub, et me peaksime peatama kaubanduse liberaliseerimise protsessi, vähendama WTO jõudu ja õigusi ning vaatama üle kaubandussüsteemi ja selle reeglid, et hinnata, mida on majanduslikult, keskkonnakaitseks ja sotsiaalselt saavutatud ja mida mitte. Iseäranis ei tohiks alustada uut kaubanduslääbirääkimiste voo.

Kõigepealt on mitmeid esmaseid samme, mida peaks Maailma Kaubandusorganisatsiooni ohjeldamiseks astuma. Eelkõige on nendeks järgmised:

- WTO reeglid ei tohiks kehtida inimeste ja loomade heaolu ning keskkonnaseisundi suhtes kriitiliste sektorite puhul. Kaubandusreeglid ei tohiks puudutada selliseid sfääre, nagu toiduained ja vesi, peamised sotsiaalteenused, tervishoid ja turvalisus;
- WTO ei peaks laieneda uutesse sektoritesse nagu biotehnoloogia;
- WTO reeglid ei tohiks olla ülimuslikud kohalike kogukondade ja keskkonna kaitseks vastu võetud seaduste suhtes;
- WTO-l ei tohiks lubada lahendada vaidlusi mittekaubanduslike mõjude, nagu näiteks inimeste või nende keskkonna üle. Sellised vaidlused tuleks pidada erapooletus kohtus;
- WTO peaks olema demokraatlikum ja läbipaistvam. Ta peaks toimima kõigi huvides, sealhulgas nende, keda on maailmamajandusest suurel määral kõrvale jäetud (nagu vaesed riigid ja inimesed, naised, lapsed, töölised ja põlisrahvad).

Lisaks on vaja tugevaid ja siduvaid reegleid rahvusvaheliste korporatsioonide tegevuse ohjeldamiseks. Valitsustel peaks olema õigus välisinvestoreid kontrollida ja neile standardeid luua.

Mida saad sina teha?

Õiglasema kaubanduse ergutamisele kaasaaitamiseks on kolm võtmevõimalust. Sa saad end teemage kursis hoida, toetades kaubandusküsimustega tegelevaid organisatsioone nagu Maa Sõbrad. Sa saad teha otsuseid mõistliku elustiili kasuks ja olla aktiivne kodanik.

(a) Ole kursis

- Külasta Euroopa Maa Sõprade kodulehte (www.foeeurope.org/trade/about.htm) värsket kampaania-informatsiooni saamiseks.

(b) Tee mõistlikke otsuseid oma elustiili suhtes

On oluline, et rikastes riikides elavad inimesed, kes kasutavad suurema osa maailma ressurssidest, vähendaksid oma elustiilide negatiivset mõju. Euroopa tarbijad saavad:

- Osta võimaluse korral kohalikku (eelistatavalt orgaanilist) kaupa;
- Paluda poodidel ja supermarketitel varuda kohalikke (ja orgaanilisi) tooteid ning “ausa kaubanduse” (ingl. *fair trade*) tooteid;
- Osta keskkonnasõbralikke tooteid ja aina rohkem juba turul olevaid “ausa kaubanduse” tooteid;
- Suurendada jõupingutusi korduvkasutuseks, ümbertöötlemiseks ja tarbimise vähendamiseks.

(c) Ole aktiivne kodanik

- Kirjuta oma riigipeale nõudmisega, et WTO reegleid ei tohiks laiendada ja et tuleb algselt täielik ja iseseisev kaubandussüsteemi ümbervaatamine. Nõua toodete märgistamist, et tarbijad saaksid teha ostetava toote omaduste alusel (näiteks, kas toode on orgaaniline, säästlikult kasvatatud või saadud “ausa kaubanduse” teel) informeeritud otsuse;
- Palu oma valitsusel “ausa kaubanduse” toodete turu arendamisele kaasa aidata.

3. Lokaliseerumine: Seattle-järgne alternatiiv globaliseerumisele

Colin Hines

The Ecologist Report, September 2000

Tänases maailmamajanduses on nii palju valesti. Palju on ka seda, mida saab korda seada. Parafraseerides Margaret Thatcherit: alternatiiv ON olemas.

Halb laev nimega “Globaliseerumine” triivib nagu piraatide poolt hõivatud kaptenisillaga supertanker. Tema käiku aeglustas märgatavalt “Seattle lahing” 1999. aasta detsembris, kus delegaadid arengumaadest ja tänavaprotestijad seisid edukalt vastu WTO soovile kiirendada kaubanduse liberaliseerumist — alustada nn “Milleeniumi vooruga.” Selle supertankeri ohutut merereisi ohustatavad hetkel kaks tema suunas liikuvat ja tangidena haaravat jäämäge. Loomulikult ei oska praegu keegi ennustada nende jäämägede täpset mõju alusele, kuid nad on tänaseks juba pidurdanud tema kiirust. Nendeks kaheharulisteks tangideks on praegune maailma kaubanduse ebastabiilsus ja üha kasvav rahvusvaheline vastuseis kahjustavatele mõjudele, mis on põhjustatud hiiglasliku laeva kiiluveest. Hoolimata nendest ohtudest globaliseerumisele (mis puutub laeva suunda ja lõplikku edusse) noogutavad “tõsised” kommentaatorid siiani targalt päid imestuse või vähemalt paratamatuse rütmis.

Pole midagi üllatavat, et selliste fatalistlike vaadetega on enamus poliitikuid, kes päevast päeva zhongleerivad oma *status quo*'ga. Vähem mõistetavam on, et liiga paljud asjaga seotud inimesed ja organisatsioonid, kes töötavad parema maailma nimel, on samuti segadusse aetud. Nad aktsepteerivad globaliseerumist ja tema kaksikvenda — rahvusvahelist konkurentsi — kui paratamatust. Siiski ei ole need Jumalast. Tõepoolest, piisab Piibli kümne käsu pealiskaudsest lugemisestki, et väita — seal ei ole ühtegi käsku, mis ütleks: “Sina pead olema rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline!” See on teoloogiast üllitatud tänapäevaversioon.

On vaja poliitiliselt aktiivsete inimeste meelemuutust, et nad ei nõustuks globaliseerumise uue teoloogiaga ja arvestaksid võimalust asendada see lokalismiga (ka kohalikkusega — toim.), mis kaitseb ja ehitab taas ülemaailmselt üles kohaliku majanduse. See meelemuutus nõuab julgust, et lükata tagasi üldtunnustatud ja lakkamatu mantra — vajadus rahvusvahelise konkurentsi järele. Selleks on vaja esitada väljakutse peavoolu-majandusmeeste, kommentaatorite ja uute “universumi valitsejate” — suurärimeeste ning rahvusvaheliste finantseerijate iseteenindavale preesterkonnale.

Globaliseerumise käsk, mille järgi iga riik peab väänama oma majandust nii, et see oleks võimeline võistleva kõikide teiste riikidega, on majanduslik, ühiskondlik ja keskkonnaalne nonsens. See on majanduslik sõda: tee-oma-naabrist-kerjus. Selles sõjas peavad olema kaotajad. Pole vahet kui palju vastav turg võib-olla isegi kasvab, kui turu vajadused saavad rahuldatud konkurentsis välisallikatega — suur hulk (tihti kodumaised) tootjaid peavad kaotama.

Alternatiiv — lokaliseerumine — rõhutab, et kõik, mis võimalik, peaks olema toodetud vastavas riigis või regioonis. Kaugkaubanduse osatähtsust saaks vähendada nii, et ta varustaks riike sellise kaubaga, mida ei suudeta kohapeal või vastavas geograafilises riikide grupis toota. See võimaldaks majandusel kasvada kohaliku kontrolli all ja arengu viljad saaksid potentsiaalselt ausamalt ja lokaalsemalt jagatud. Informatsiooni ja säästliku tehnoloogia vooge tuleb julgustada sinna, kus nad saavad tugevdada kohalikku majandust. Arvestades neid asjaolusid,

annaks globaliseerumine stiilis tee-oma-naabrist-kerjus teed lootustandvamale koostööskeemile: oleme-head-naabrid, lokalisatsioonile.

Lokaliseerumine pole vastuolus kaubandusreeglitega. Ta tahab lihtsalt anda neile teistsuguse lõppsihi: kaitsta ja taasmitmekesistada kohalikku majandust selle asemel, et sundida kõike riike põlvitama rahvusvahelise konkurentsi ebajumala ees.

Äratushüüd poliitiliselt aktiivsetele

Meie praegust olukorda iseloomustavad suuresti poliitikute, ametiühingute ja arenguküsimustega tegelevate valitsusväliste organisatsioonide tagajärjetud püüdlused globaliseerumist taltsutada. “Töö standardite”, “ausa kaubanduse” või “vabatahtlike eetiliste normide” kampaaniad on põhimõttelises ebakõlas kaubanduse liberaliseerimise tegeliku loomuga. Need on nagu katsed püüda tiigrit puuvillaniidist lassoga. Nüüd on sel tiigril aeg minna tagasi oma esialgsesse elukeskkonda. Kaubandus oli algselt millegi uudse otsingud; eurooplased läksid Indiasse vürtside ja muude eksootiliste kaupade järele, mitte kivisütt tooma. See on täpselt lokaliseerumise (kohalikustamise) lähenemine, aga ilma eelpoolnimetatud katastroofiliste sotsiaalsete mõjudeta. Kaugkaubandus on ainult sellise kauba ringlemine, mida ei suuda vastavas regioonis elavad inimesed ise toota. Need seadused, mis peaksid hakkama kahandama rahvusvahelist kaubandust muutusid “ausa kaubanduse” (ingl. *fair trade*) liikumiseks, kus eelistus on antud kaupadele, mille tootmine rikastab töölisi, kohalikku ühiskonda ja keskkonda.

Poliitikas aktiivsed peavad nõudma kaubandusreeglite uut suunda ja lõppeesmärki. Uued kaubandusreeglid peavad aitama kaasa kohalikul säästval arengul baseeruva majanduse ülesehitamisele ja selle kaitsmisele. Sellises protsessis jõuaksid tõenäoliselt oma eesmärkideni ka kõikvõimalikud erinevad liikumised, mis on seotud ühiskonna ja loomade heaoluga, arengu, inimõiguste, paremate töötingimuste tagamisega ja keskkonnakaitse edendamisega.

Suunamuutuse saavutamine

Tagamaks sellist muutust on otsustava tähtsusega mängida globaliseerijatega nende oma mängu. Neil on selge eesmärk: maksimaalne kaubavahetus ja rahavoog maksimaalse kasumi nimel. Selline lõppeesmärk seab selged tegutsemisviisid ja kaubandusreeglid, mis toetavad seda lähenemist. Püüdlmaks õiglasema, turvalisema ja keskkonnasäästlikuma tuleviku poole, on vaja samuti selget lõppeesmärki ja detailset tegutsemisviisi selle saavutamiseks. See nõuab eelpool nimetatud meelemuutust — loobumist vaid globaliseerumise vastase võitlusele keskendumisest ning hoopis uue detailse tegevuskava loomist globaliseerumise alternatiivi — lokalisatsioonini jõudmiseks.

Lokalisatsioonini (kohalikustamiseni) viivad tegevuskavad sisaldavad kohalike kogukondade ja rahvusriikide kontrolli suurenemist nende enda majanduse üle. Tulemuseks võiksid olla ühiskonna kokkukuuluvustunde kasvamine, vaesuse ja ebavõrdsuse kahanemine, elatustaseme tõus, sotsiaalse infrastruktuuri ja keskkonnakaitse tõhustumine ja sellest tulenevalt ka kasv turvalisuses.

Lokalisatsiooniks pole vaja tagasi pöörduda liigsuure riigi-poolse kontrolli juurde. Vaja on valitsuste-poolseid selgemaid tingimusi poliitilises ja majanduslikus tugiraamistikus, mis võimaldavad inimestel, ühiskonnagrupidel ja äridel taastada nende enda kohaliku majanduse mitmekesisus.

Lokaliseerumise programm

Kindlalt kokkulepitud pikkusega ülemineku perioodiks on kõigil kontinentidel vaja sisse viia järgmised kaitsvad abinõud: impordi ja ekspordi kontroll, kvoodid, subsiidiumid, jne. See ei saa olema vanamoodne proteksionism, mis püüab kaitsta oma koduturgu, samal ajal lootes, et teised turud jäävad avatuks. Põhirõhk saab olema kohalikul kaubandusel. Kõikvõimalikule kaugkaubandusele rakendatakse maksud, mis lähevad kohaliku majanduse mitmekesistamiseks. Selline dramaatiline ja radikaalne muutus peab ületama rahvusvaheliste korporatsioonide vastuseisu. Need muutused peavad seega aset leidma regionaalsel riikide grupeeringute tasandil, iseäranis kõige mõjuvõimsaimates — Euroopas ja Põhja-Ameerikas.

Tootmise lokaliseerumine ja rahvusvaheliste korporatsioonide kontrollimine

Tööstus ja teenindus saavad lokaliseeritud müüd-seal-kus-asud meetodiga, et kaitsta kohalikku toodangut. Rahvusvaheliste suurkorporatsioonide ähvardus ümber kolida muutub vähemoluliseks. Kui rahvusvahelised korporatsioonid peaksid ükskord ometi kuskil “maanduma,” siis allutatakse nende tegevus taaskord demokraatlikule kontrollile — nad peavad maksma kohalikke makse ja arvestama kohaliku eripära. Praegu nõutavad sotsiaalsed-, töö- ja keskkonnastandardid saavad teostatavateks.

Raha kohalikustamine

Raha rahvusvahelise vaba voo katastroofilised mõjud on juba põhjustanud globaalselt nõudmisi taasjõustada osa kontrollimehhanisme. See, mida vaja läheb, on rahale päritolukoha loomine, et konkreetse riigis või regioonis jääks püsima kohaliku kapitali ülekaal, mis rahastaks kohalikku säästva majanduse mitmekesistamist. Sellise olukorra saavutamiseks peaks kasutama järgmisi abinõusid: rahavoogude kontroll, Tobini-tüüpi maksud ning kontroll maksudest kõrvalehoidmise üle (sealhulgas kontroll off-shore rahanduskeskuste üle). Julgustama peaks kohalikule turule orienteeritud pankade ja krediidiühigute tegevust ja LETS skeemide levimist. Avaliku- ja erasektori rahavood teistesse riikidesse peavad samuti olema suunatud sihtkohariigi kohaliku majanduse tugevdamiseks.

Kohalik konkurentsipoliitika

Kohalik konkurentsipoliitika kindlustab, et kõrgekvaliteediliste kaupade ja teenuste pakkumine oleks tagatud võimalikult ühtlasema ja lokaalsema majandusruumi poolt. Vabanenud väliskonkurentsist põhjustatud pidevast võistlusmomendist, on võimalik majandus viia seisu, kus üha paranevad töö, ühiskonna ja keskkonnakaitse reguleerimistingimused, mida saab tõhustada maailma parimate ideede ja tehnoloogiatega. Valitsuse konkurentsipoliitika hõlmab turustruktuuri ja selle jagamist ettevõtete vahel ning reguleerib firmade käitumist.

Maksud lokaliseerumiseks

Lokaliseerumiseni jõudmise üleminekukulud ja väljaminekud keskkonnaseisundi parandamiseks peaksid suuremas osas tulema järk-järgult kasvavatest ressursimaksudest (näiteks taastumatute energiaallikate kasutuselt ja saatemaksudest). Võrdsema ühiskonna edendamiseks tuleb kõrvaldada firmade valikuvabadus pidevaks ümberkolimiseks maksuvabadesse piirkondadesse maksudest kõrvalehiilimise eesmärkidel. See võimaldaks maksustada ettevõtteid ja inimesi sõltuvalt nende jõukusest, sissetulekutest ja kulutustest läbi käibemaksu ja maamaksu. Osaga nendest maksudest tuleb kompenseerida kõikvõimalikke

hinnatõuse ühiskonna vaesematekihtide jaoks ning tuleb vähendada makse tööandjaile, julgustades niiviisi uute töökohtade loomist.

Demokraatlik lokalism

Mitmekesine kohalik majandus vajab aktiivset demokraatiat — osalust maksimaalse koguse teenuste ja kaupade tootmiseks vajaliku tarbimismäärani. Lokalisatsiooni kasumi võimalikult laialdane jaotamine nõuab samaaegselt ulatuslikku poliitilist, demokraatia ja majanduse kontrolli kohalikul tasemel. Iga kodanik peab saama osaleda majanduselus täieõiguslikult. Poliitiline rahastamine on rangelt määratletud ja võim liigub korporatsioonidelt käest rahva kätte. See julgustab inimesi maksimaalsele osavõtule kohaliku majanduse planeerimisel ja prioriteetide määratlemisel, samuti loob see ühiskondliku ja keskkonnaalase initsiatiivi, mis nõuab riigi, ühiskonna hierarhia, organisatsioonide ja kodanikuühenduste balansseeritud osalemist.

Kaubandus ja abi kohalikustamisele

Praegused Üldise Tolli- ja Kaubanduskokkuleppe (GATT)¹ reeglid, mida administreerib Maailma Kaubandusorganisatsioon (WTO)², tuleks põhjalikult ümber kirjutada. Neist peaks saama Säästva Kaubanduse Kokkulepe (GAST)³, mille toimimist hakkaks administreerima Maailma Lokalisatsiooni Organisatsioon (WLO)⁴. Praeguste reeglite tühistamine on vajalik, et regionaalne kaubandus, rahvusvahelise tagastamatu abi kavad ja vood, informatsiooni ja tehnoloogia liikumine ning allesjäävad rahvusvahelised investeeringud töötaksid kohaliku säästva majanduse ülesehitamise hüvanguks. Eesmärgiks peaks saama maksimaalse tööhõive loomine läbi kindla säästliku ja regionaalse enesekindluse kasvu.

Toiduga kindlustamise lokaliseerimine

Tingituna globaliseerumisest kasvab rahvusvaheliste korporatsioonide ja suurtalunike kontroll maailma toidusüsteemi üle. Praegune olukord on tekitanud vastureaktsiooni nii tarbijates kui põllumeestes, sest ta tagab vähem ohutu toidu, põhjustab ohte keskkonnale ja vaesumist maapiirkondades. Lokalisatsioon ehk kohalikustamine võib selle trendi muuta vastupidiseks. Nii vaeste kui rikaste riikide kindlustamine enda toodetud toiduga (ingl. *food security*) nõuab riigi omavarustamise osa tõusu. Samuti on vaja dramaatiliselt kahandada toidukaupade rahvusvahelist kaubandust. Seda protsessi peaks juhatama ausad kaubandusreeglid, mis toetavad väikefarmereid ja -toidutootjaid, loomade heaolu ning keskkonnakaitset. Maareform ja maapiirkondade majanduse taasülesehitamine on lahutamatu osa toidusektori kohalikustamisest.

Lõpetuseks — lokaliseerumine (kohalikustamine) ei ole ajas tagasimine. Küll aga on seda globaliseerumine, mis kahandab nende miljardite inimeste, kelle eluolu on alates Teisest Maailmasõjast paranenud, turvalisust, elementaarsete vajaduste tagamist ja tööleidmise väljavaateid. Lokaliseerumise meetmed “Kaitse kohalikku globaalselt” viivad meid tagasi rajale, mis arvestab enamuse huvidega ja ei tõuka neid jõhkrasse ebaturvalisusse. See ei ole kaubanduse vastu, vaid üritab rakendada kohalikku kaubandust nii palju kui võimalik. Mida väiksem on tootja ja tarbija vaheline lõhe, seda suurem on võimalus, et viimane esimest kontrollida suudab. Keskkonnavaenulikud mõjud ilmnevad suurema tõenäosusega just

¹ General Agreement on Tariffs and Trade

² World Trade Organisation

³ General Agreement of Sustainable Trade

⁴ World Localisation Organisation

kaugkaubanduse puhul, kuna tarbijal puudub kontroll kaugtootja tegevuse üle. Kohalik kaubandus kahandaks märgatavalt neid probleeme ja võimaldaks vajaliku regulatsiooni tugevdamist.

Kuidas see kõik võiks aset leida?

Üha kasvavale laialdasele vastuseisule globaliseerumis-protsessidele saab kujundada elujõulise lokaliseerumis-alternatiivi. Lagematu hulk inimesi ja gruppe juba tegeleb kohaliku majanduse tugevdamisega rohujuuresandilt alustades. On vaja suurimat kannustust valitsustasandil, arvestamaks neid radikaalseid kohalikke alternatiive, vastandamaks neid globaalse majanduse murrangule ja deflatsioonile, tööhõive kaotusele ja ebavõrdsetele tarbimishõudmistele. Poliitiliselt aktiivsed tegelased, kel on mõju poliitikute hulgas, saavad hoogustada teistsuguse kohaliku imperatiivi kujundamist. See muudaks globaliseerumise erinevate aspektide vastu võitlemise uueks arusaamiseks, et eraldiseisvate väikesed edusammud jäävad püsivaiks vaid kõigi saavutuste ühendamisel võlvina kerkivaks muutuseks lokaliseerimises rahvusvaheliselt üksteist toetataval viisil. Lühidalt, tuleb kaitsta kohalikku globaalselt.

Lokaliseerumine rahvusvaheliselt

Arenguspetsialistide soovid “ausamaks” liberaalsemaks kaubandussüsteemiks eitavad reaalsust, mida need kaubanduse liberaliseerimise reeglid on teinud vaesele Lõunale. Arenguküsimustega tegelevate valitsusväliste organisatsioonide poolehoid paradigmale, mille kohaselt eksportimine vaesest Lõunast rikkasse Põhja on peamine viis saavutamaks vaeste arengut, on mõranenud. Lõuna-poolne kriitika sellele lähenemispunktile sisaldab järgmist: vaeste eksportivate riikide vahel tekib paratamatult vaenulik konkurents, odavaima ekspordi tagamine kaaperdab riiklike prioriteete, kasvavad viletsad töötingimused ja riik on sõltuvuses kaasatud firmade nõudmistest. Selle asemele soovivad nad alternatiivset kohalikku arengupoliitikat.

Arenguagentuurid ja valitsusvälised organisatsioonid peavad neid fakte arvestama ja muutma oma poliitikaid ja kampaaniaid efektiivsemaks, sobitades need kerkivasse ja rahvusvahelisse lokaliseerimise konteksti. Seega peaksid Maailmapanga, Rahvusvahelise Valuutafondi (IMF) ja Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) vastaste kampaaniate korraldajad mõistma, et need institutsioonid ja seal töötavad inimesed ei ole peamisteks probleemideks. Pigem on probleemiks nende institutsioonide tegevuse ja poliitikate lõppesmärk. See, mis peab muutuma, on nende institutsioonide poliitika, mis jätkab kõikide riikide majanduse väänamist ja moonutamist selleks, et seada neis esmatähtsaks rahvusvaheline konkurentsivõime ja kuuletumine globaliseerumise diktatuurile.

Kui kaubanduse ja abi reeglid ja võlgade kustutamine on rakendatud radikaalselt teistsuguse lõppesmärgi saavutamiseks — kohalike kogukondade kaitse ja taasehitamine globaalselt, võivad sellised dramaatiliselt muutunud institutsioonid võivad vajalikul üleminekuperioodil mängida kasulikku osa, kaitstes maailma globaliseerumise eest.

Just nagu möödunud sajand nägi lahingut vasak- ja parempoolsete vahel, nii saab käesolev sajand nägema suurt lahingut, kus liidus olevad lokalistid, puna-rohelised ja väikse ‘k’ tähega konservatiivid suruvad läbi kohalikustamise tegevuskava ja kaotanud globalistid lüüakse poliitika tsentrist minema. Karl Marxi ja Margaret Thatcherit parafraseerides saab koondav hüüd olema: ”Maailma lokalistid ühinege — alternatiiv on olemas.”

4. Rahvusvahelised korporatsioonid

Ann Doherty, A SEED-Europe

Enough is Enough! 1993

Ebareaalne lugu

Tõelisele vabakaupmehele on ülemaailmne vabaturg teeks õnnele ja õitsengule. Eelkõige tähendab see kogu kaubanduse vabanemist sellistest tõketest, nagu tollitariifid ja kaubanduskvoodid. Samas peaks eksisteerima ka nn. “nähtamatu jõud”, mis tasakaalustaks maagiliselt kaubandussüsteemi, kindlustades nii viisi näiteks kartulikasvatatajale ka õunad. Teiseks peavad tooted olema valmistatud nii efektiivselt kui võimalik, mis tähendaks tootmise spetsialiseerumist. Teisisõnu — kui mingi piirkond on võimeline piisavalt enda tarbeks vajalikke kaupu tootma, peaks seal pigem suunatama tähelepanu sellisele toodangule, milleks sellel piirkonnal on konkurentsivõime “suhteline eelis.” Lõpetuseks võiks vaba turg olla lõputult laienev, haarates kõikvõimalikke tarbekaupu ja kaasates tootmisprotsessi üha rohkem inimesi. Ja kõik selleks, et me kõik võiksime olla paksud, rikkad ja õnnelikud.

Praeguseks on selgunud tõsised vead vabakaubanduse teoorias. Esiteks eksisteerib palju tõkkeid ja tariife, mida on moonutatud, toomaks kasu ainult väikesele ühiskonnagrupid või riigile. Niinimetatud vabakaubanduse mänguväljak ei ole võrdõiguslik; globaalseid kaubanduskorraldusi (näiteks tarbekaupade hindasid ja intellektuaalse omandi õigusi) kontrollivad needsamad vähesed kasusaajad, kes kindlustavad omale kasumi laekumise “vabakaubandusest”. See laienev turg on küll võimeline absorbeerima suureneva kauba toodangu, aga tooraine ressursid on siiski piiratud. Eksisteerivad piirangud, millele me läheneme kaelamurdva kiirusega. Ja see on alles probleemide algus...

Nagu kala vees...

Selline vabakaubanduse kliima loob kaasaegsetele rahvusvahelistele korporatsioonidele (ingl. *Transnational Corporations* või *Multinational Corporations*) sobiva olukorra. Me kõik teame neist mitmeid, kuid meil pole aimugi nende tohutust mõjujõust. Vabakaubanduse süsteemis tunneb korporatsioon ennast nagu kala vees ning lahendab vabakaubanduse avarustes kergesti mistahes probleemi. Arvestades vaid vähesel määral kodanike ja töolistega, omades vähesed sidemed ühiskondade, kultuuride või isegi rahvastega, on rahvusvahelised korporatsioonid loonud võimsa ülemaailmse võrgu, milles järjest väiksem arv korporatsioonistruktuuris töötavaid isikuid mängib kaubandusmänge teiste omataolistega.

Kaasaegse korporatsiooni tõus

Ehkki korporatsioonid on tegutsenud juba mõned aastasadajad, on inimesed suhtunud neisse läbi aegade suure kahtluse ja ettevaatlikkusega. 18. sajandi lõpuks oli Ameerika Ühendriikides selgeks saanud, et korporatsioone ei või pimesi usaldada nn. “nähtamatu käe” haardes, mida usuti reguleerivat vaba turgu ja samal ajal säilitavat kodanike heaolu. Selle asemel oli vajalik valitsuse ja rahva nähtav jõud hoidmaks ära korporatsioonide võimu kuritarvitamise näiteks monopolide ja trustide loomiseks.

Suure korporatsiooni ühiskonna-poolse järelvalve tulemuseks oli sotsiaalne leping suure äri, tööliste, riikide, kogukondade ja tarbijate vahel. Igal korporatsioonil oli tegevusluba, mis oli väljastatud tema kodumaal ja mis kohustas teda “järgima kõiki seadusi, teenima üldist heaolu ja mitte põhjustama kahjustusi.” Kui need kohustused unarusse jäeti, tühistati korporatsiooni

tegevusluba täitevvõimu poolt, korporatsiooni töö lõpetati ja kasum jagati aktsionäride vahel. Näiteks 1900. aastal lõpetas USA valitsus üha suureneva mõjuga Standard Oil Trust'i (mis kontrollis tollal 16% USA õlitoodangust) töö ning jagas selle 34-ks erinevaks firmaks. Ometi on viimastel kümnenditel rahva ja riigi kontrolli kadumise järel korporatsioonide üle Standard Oil taas esile kerkinud ja üle võtnud teisi firmasid, olles tänaseks (Exxon'i nime all) taas suurim korporatsioon maailmas.

Ometi, aja jooksul on kodanike kaitse korporatsioonide kuritarvitamiste eest pöördunud; nüüd kaitstakse korporatsioone ning tuuakse ohvriteks elanikud, töölised ning keskkond. See tähendab, et selle asemel, et korporatsioon oleks kohustatud tõestama oma tegevuse kahjutut iseloomu, on tõestamise koorem pandud kahjustatute õlgadele. Rahvusvaheliste korporatsioonide tegevuse jälgimine ja neilt vastutuse nõudmine on aasta-aastalt muutunud raskemaks, kuna korporatsioonid on liitunud, neelanud alla väiksemaid ärisid, loonud filiaale, muutnud nimesid ja loonud lähedasi sidemeid poliitiliste institutsioonidega nii kodumaal kui mujal maailmas.

Fakte:

- Rahvusvahelised korporatsioonid kontrollivad 70% maailma kaubandusest.
- 500 suurimat rahvusvahelist korporatsiooni kontrollivad 2/3 maailma kaubandusest.
- Viiele suuremale rahvusvahelisele korporatsioonile kuulub 77% teraviljakaubandusest; kolmele suurimale banaanitootjale 80% banaanikaubandusest; kolmele suurimale kakaotootjale 83% kakaokaubandusest; kolmele suurimale teetootjale 85% teekaubandusest; neljale suurimale tubakatootjale 87% tubakakaubandusest.

Allikas: The New Protectionism; Tim Lang ja Colin Hines; The New Press 1993

Räpane liit: äri ja valitsus

Euroopas on suure äri ja valitsuste vaheliste mõnusate suhete parimaks näiteks suhted Euroopa Komisjoni ja Euroopa Suurtöösturite Ümarlauri (ERT) vahel. ERT on rahvusvaheline äri-lobby grupp, kuhu kuuluvad sellised tööstushiiqlased, nagu Daimler Benz, Fiat, Nestlé, Philips, Shell, Siemens ja Unilever. Ei ole üllatav, et ERT liikmetel on suured plaanid loomaks parim kliima oma äri jaoks Euroopas; samuti on neil head võimalused ja sidemed seda väga diplomaatiliselt esitada. Nad on viimase kümnendi jooksul välja andnud üle kahekümne aruande, milles pakuvad välja omapoolseid soovitusi kuidas "parandada" transporti, sidet, haridust ja tööhõivet Euroopas; samuti on välja käidud ideid Euroopa tööstuse muutmiseks võistlusvõimelisemaks ülemaailmsel turul.

Rabav pole mitte ERT lobby-töö (mis on igati normaalne töösturite ühenduse jaoks), vaid koalitsiooni tohtu mõju Euroopa Liidu poliitikale. Jacques Delors'i sõnul on nad "üks peamistest suunavatest jõududest ühisturu taga"; paljud nende transpordivõrkude laiendamise ettepanekutest on sõnastatud Euroopa Liidu dokumentides ja nende ettepanekud Euroopa hariduspoliitika ja tööhõive kohta on samuti jõudnud ametlikke tegevuskavadesse. Arvamus, et keskkonnakaitse- ja sotsiaalsed grupid võiksid saavutada oma lobby-ga samasugust mõju, on naeruväärne. See ebavõrdsus, mis väljendub valitsusväliste organisatsioonide sisendite väheses mõjus Euroopa Liidu seadusandlusesse, on põhjustanud häirivaid tagajärgi.

Ühinenud Rahvaste Korporatsioonid?

Isegi globaalse valitsemise tasemel on rahvusvahelistel korporatsioonidel võimas mõju seadusandlikule protsessile. 1992. aasta Rio de Janeiro konverentsi ettevalmistavas protsessis osalemiseks õnnestus äriameestel saavutada valitsusvälise *lobby*-grupi staatus, töötades sellistes ühendustes nagu maailma säästva arengu ärinõukogu (mida on mitteametlikult kutsutud säästva äriarengu nõukoguks). Selle “keskkonnakonverentsi” jooksul tõstsid ärihemed esile regulatsioonideta vabakaubanduse tähtsust ja ärilise juhtimise vabatahtlikku koodeksit oma sisendina säästvasse arengusse. Vaatamata tugevale *lobby*-tööle ei jõudnud UNCED-i lõppdokumentidesse tõeliste valitsusväliste organisatsioonide ettepanekud muuta korporatsioonid vastutuskohustuslikemaks, keelata mürgiste jäätmete transport ning reguleerida Kolmanda Maailma kompaniide tegevust.

Teised ÜRO agentuurid on samuti korporatsioonide mõju all. ÜRO Toitlus- ja Põllumajandusorganisatsiooni (FAO) koostatud nimekiri toidulisandite, säilitusainete, taimekaitsevahendite jms. kohta käivate seaduste kohta (ingl. *Codex Alimentarius*) on tugevasti mõjutatud toiduaineid ja kemikaale tootvate erafirmade nõuannetest. Viimasel Codex-i istungil olid esindatud 660 töösturit ja vaid 26 üldsuse huvigrupi. 1991. aastal kaotati ÜRO agentuur, mis tegeles rahvusvaheliste korporatsioonide juhtimise eeskirja (ingl. *Corporate Code of Conduct for Transnationals*) ettevalmistamisega, jättes “emakese maa” ilma efektiivsetest moodustest reguleerida rahvusvaheliste korporatsioonide tegevust.

Hiidkorporatsioonid armastavad GATT-i

Rahvusvahelised korporatsioonid mängivad domineerivat rolli ka ülemaailmses kaubanduskorralduses. Maailma Kaubandusorganisatsiooni WTO eelkäija, Üldise Tolli- ja Kaubanduskokkuleppe (GATT) seni viimases, Uruguai voorus mindi näiteks hoopis kaugemale pelgast tariifide vähendamisest — puudutati teenustega kauplemist, investeerimist ja intellektuaalset omandiõigust. Nüüd seadustavad Uruguai voo tulemused korporatsioonide sellist tegevust nagu Kolmanda Maailma riikides kasutatavate traditsiooniliste seemnete patenteerimine ja tagasimüümine kõrgendatud hindadega; kohaliku tööstuse ja välismaiste kompaniide õiguste võrdsustamine; mõningate “kaubandustõkestavate” keskkonna- ja tervishoiunõuete tühistamine. Kokkuvõtteks on GATT ideaalne areen rahvusvaheliste korporatsioonide eesmärkide saavutamiseks: salajased läbirääkimised, Põhja tööstusriikide domineerimine, sotsiaalsete ja keskkonna-alasete kohustuste puudumine ja täielik kasumi maksimumini viimine läbi kaubanduse dereguleerimise.

Suur kugistab väikese

Üks ellujäämise moodus suurele korporatsioonile on pidev turu laiendamine kõigis võimalikes suundades. Sinna hulka kuulub ka väikeste firmade (kes tegelevad rohkem kohalikul, säästlikumal tasandil kui rahvusvahelised korporatsioonid) ülesostmine. Seda võib täheldada mitte ainult Kolmanda Maailma riikides, vaid kogu Euroopas: McDonalds ja Burger Quicks asendavad kohalikke õllerestorane ja pisikesi kauplusi linnatänavatel. Masstoodangu õllesortidega, nagu Carlsberg ja Heineken, ei suuda võistelda väikesed õlletehased; perekonna- ja kohalike talumeeste ühistud asenduvad hiigelfarmidega.

Vaba kaubanduse süsteemis pööravad korporatsioonid toodangu hulgale suuremat tähelepanu kui selle kvaliteedile. Eesmärgiga suurendada põllumajanduse toodangut, kasutatakse palju kemikaale ja väetisi; loomi kasvatatakse suletud ruumides hormoonide abil. Väiketalunikud ei ole suutelised võistlema turul laialdaste võimalustega suurfarmidega ja paljud on sunnitud

müüma oma maa suuremale ettevõttele. Näiteks vajas Ühendatud Kuningriigis üks perekond 1950-ndatel enda tarbeks 15 lehma, aga 1980 aastal oli sama sissetuleku tagamiseks vaja juba 75 lehma. Samal perioodil langes väikeste ja keskmise suurusega farmide arv Ühendatud Kuningriigis 450 000-lt 250 000-le.

Vastupidiselt korporatsioonide propagandale ei loo suur äri juurde töökohti. Väiksema haardega ettevõtted on vähem “efektiivsed,” kuna kasutavad vähem tööjõu säästmise mooduseid, kuid neis töötab rohkem inimesi nii maal farmides kui ka linnas. Veelgi enam — kõik, mida praktiseeritakse väiksemas ulatuses, on samal ajal ka vähem ohtlik keskkonnale. Näiteks kohapeal valmistatud toodete transpordi võib viia peaaegu miinimumini. Aga suurtööstus, mis baseerub optimaalsele tootmise efektiivsusele, sõltub kaupade vabast liikumisest tootjate ja tarbijate vahel. Sellepärast võivad Saksamaal toodetud kartulid olla pestud ja kooritud Itaalias, kus tööjõud ja vesi on odavamad ning selle järel transporditud Belgiasse ja Hollandisse kiirtoidu valmistamiseks.

Tööliste õigused, keskkonna õigused

Piiranguteta kasvu ja kasumi otsingul baseeruvad korporatiivsed otsused peamiselt majanduslikel kaalutlustel. See välistab täiesti “humaanse külje” ja jätab töölised pidevalt muutuva turu ja tööjõu säästmise uuenduste meelevolda. Tihti pole töölistel kaitset palga kärpimise, nende tervist ja turvalisust puudutavate uuenduste ega tervete tehaste “paremate tegutsemistingimustega” kohtadesse ümberasustamise vastu. “Paremad tingimused” on näiteks madalamad palgad, vähem ranged tervist ja turvalisust puudutavad seadusaktid ja madalamad maksud.

Need faktorid on korporatsioonide peamisteks ajenditeks tootmaks kaupu vaesemates riikides, tihti Kolmandas Maailmas või Ida-Euroopas, kus palgad on madalamad ja loodushoid, turvalisus ja tervishoid on nõrgemini tagatud — selle järel eksporditakse tooted (ja kasum) tagasi nende kodumaale. See on “kapitali äravoolamise” põhjuseks — transiitriikidesse jääb väike osa kasumist, alamaist töölised ja saastatud keskkond. Ent pareerimaks mingitki negatiivset muljet, mis meil võib korporatsioonide tegevusest tekkida, on neil hoolikalt väljatöötatud imago, mida nad meile igal võimalusel demonstreerivad.

“Roheloputus”

Tavaliselt on korporatsioonidel suured, keerukad turu-uuringute osakonnad, mis loovad kompanii “rahvasõbraliku näo.” Viimastel aastatel on keskkonnaprobleemid muutunud tõsisemaks ning keskkonnakaitse liikumine saavutanud suurema jõu. Kuna korporatsioonide seos loodusressursside kahanemise ja reostusega on saanud ilmsemaks, on kompaniid kulutanud pööraseid summasid, reklaamimaks oma “keskkonnasõbralikkust.” Üks autotootja on väitnud, et on kulutanud viis korda suuremaid summasid oma kontserni keskkonnasõbralikkusega hooplemisele reklaamides võrrelduna summaga, mis on kulutanud sisulistele keskkonnaprogrammidele.

Seda trendi on nimetatud UNCED-i protsessi jooksul “roheloputuseks” (ingl. *greenwash*), mille tulemuseks on mitmed ironilised reklaamid ja rahva petmine. Näiteks Union Carbide nimeline keemiakompanii (kes oli vastutav 1984. aastal toimunud Bhopali plahvatuste eest, mis tappis Indias tuhandeid inimesi surmavate kemikaalidega) väitis oma hiljutises reklaamis: “Keskkonna oivalisus. See ei ole võimatu unistus. Me oleme pühendunud selle saavutamisele... Me lõpetame täielikult kõigi teadaolevate ja kahtlustatavate kantserogeenide paiskamise keskkonda.” Kuidas saab sellist jultunud silmakirjalikkust tõsiselt võtta?

Millised on alternatiivid?

Rahvusvahelised korporatsioonid on väljakutsuv jõud, millega tuleb arvestada. Mõned soovivad reforme, teised revolutsiooni. Aga enamus inimesi, kes töötavad keskkonnakaitse- ja sotsiaalsetes liikumistes, on veendunud, et parim valitav suund on põhiliselt isiklik sõltumatus nii rahva kui ka ühiskonna tasemel; see oleks kliima, milles oleks juurteta rahvusvahelistel korporatsioonidel raske leida võimalust tegutsemiseks. Tegevust on alustatud sellistel aladel nagu korporatsioonide sundimine arvestama rohkem keskkonna, tervise ja ohutusega; suurte korporatsioonide tegevuse läbipaistvus kodanikele ja töölistele; seaduslike meetodite loomine trustide ja monopolide lõhkumiseks. Korporatsioonide laienemine Kolmandasse Maailma leiab üha suuremat ja innukamat vastupanu.

5. Dialoogi võimalikkus töösturite ja keskkonnakaitsjate vahel

Nick Mayhew, Oikos

Financial Times, 3. september 1997

20. juulil 1997.a. osalesid juhtivad töösturid (näiteks firmadest BP, Boots, Unilever, BT) organisatsiooni valitsusvälise organisatsiooni Oikos poolt organiseeritud seminaril, pealkirja all “*Vaenlasega rääkides: Kas leppimine on võimalik?*” Töösturid kuulasid ära hulga “provokatsioone” teadlastelt, kampaaniate tegijatelt ja aktivistidelt — kõigilt, kes proovisid tööstureid veenda radikaalsete muutuste vajalikkuses nende endi firmades, et saavutada säästlikku arengut. Pärast igat esitlust toimus ümarlauadiskussioon.

Seminar oli viimane Oikose poolt organiseeritud selleteemalises programmis. Oikos on mittetulundusühing, mida finantseerib peamiselt Joseph Rowntree Trust. Oikos tegeleb uurimistöö ja infovahetusega, pakkudes firmajuhtidele juurdepääsu säästva arengu valupunktide lahendamisteedele.

Ettenägelikud ettevõtted ja nende juhid on aru saamas, et kasvav hulk sotsiaalseid, eetilisi ja keskkonnakaitsesüsimusi konfliktis äri sektoriga põhjustab üha suuremat kartust praeguse sotsiaalmajandusliku arengu põhimõttelise säästlikkuse osas.

Otsustajad vajavad uusi teid tegelemaks nende küsimustega strateegilises plaanis ning ühendamiseks probleeme nii väliselt kui sisemiselt võimalike vastumeetmetega. Siit ka Oikose poolt võetud kohustus tulla välja rea uuendustega, mis võiksid ettevõtteid aidata — erilistest interaktiivsetest uurimisprotsessidest kuni kunstietenduste ja mõtlemist provotseerivate seminarideni.

Järgnevalt on esitatud eelpoolmainitud seminari kohta kaks vaatenurka: töösturi ja aktivisti sulest.

Dialoog üle veelahkme

Peter Coombes, *Waste Management International*

Enamik inimesi mõistab, et meie ühiskond puutub kokku mitmete teravate keskkonnaprobleemidega. Häda on selles, et me ei saa sageli kokkuleppele nende olemuse ja lahendusjärjekorra küsimustes. Samuti tunnetame vaid ebamääraselt nende tekkepõhjusti ja seetõttu mõistame piiratult seda, kes ja millise tegevuse olukorra parandamiseks lõpetama peaks.

Tihti on probleemiks see, et suur osa keskkonnaväitlusest muutub meediasõjaks mitmesuguste aktsioonide-kampaaniate organiseerijate ühelt ja tööstusringkondade või valitsuste vahel teiselt poolt. Suures vaidlustuhinas muutuvad aga tegelikud faktid raskesti mõistetavaks.

Sellele vaatamata on mulle alati tundunud, et neil näiliselt vastandlikel huvigruppidel on palju rohkem ühist, kui paljud nende eestvõitlejad ise aimavad. Kahjuks puuduvad aga sageli neid tulemusliku koostööni viivad ühenduskanalid.

Oikose seminar “Vaenlasega rääkides” (ingl. *Speaking with the Enemy*) andis tööstusringkondade ning teaduse ja keskkonnasektori esindajatele võimaluse arvamuste vahetamiseks meediast ja avalikkuse tähelepanust eemal.

Õhkkond oli soodus eelarvamuste kõrvalejätmiseks ja laia arvamuseringi ärakuulamiseks. Näis, et sündmuse intiimsus (osales piiratud hulk: 30 inimest) ja selle avalikult provokatiivne vorm olid põhjusteks, mis tagasid eduka töö.

Nick Mayhew, Oikose direktor, avas seminari ettekandega, mille pealkirjaks oli “Mis tundub olevat probleemiks?” Ta ühendas sellega oskuslikult Damien Hirsti kunsti ja Talking Headsi sõidurütmit ja segadusttekitavalt lüürilise laulu “Tee eikuhugi” (ingl. *The Road to Nowhere*). Ta keelitas meid kõiki välja tulema oma kestadest ja olema avatud uutele väljakutsetele nii keskkonnakaitse kui ka võimalike ühiskondlike muutuste osas.

Näib pisut ketserlik, kuid kerkisid esile mõned tõeliselt otsekohesed väljaütlemised. Näiteks süüdistas üks esineja tööstust keskkonnaliikumise vägivaldse ülevõtmise katses. Nimelt kasutavat nood ohjeldamatut hämamist, peitmaks fakti, et äri jätkab reostamist nagu tavaliselt. Maailma säästva arengu ärinõukogu (WBCSD, *World Business Council for Sustainable Development*) tuli välja mõne huvitava mõttekilluga, nagu näiteks see, kuidas võimukad äriühendused näivad ennast ise rüütavat säästlikkuse soliidsesse rüüsesse, et ainult saaks vähendada keskkonnamõjusid.

Vastuseks väitsid tööstuse esindajad, et selline vaatenurk on liialt lihtsustatud. See ei võtvat arvesse WBCSD tööd tööstussektoris säästliku mõtteviisi propageerimisel, kallutamaks organisatsiooni liikmeid ja teisi firmasid suurendama oma keskkonnasõbralikkust.

“Miks jätaavad töösturid oma isiklikud, inimlikud väärtused ukse taha, kui nad lähevad tööle, meenutades neid jälle koju minnes?” küsis keegi. Vastus oli: “Ma ei arva, et nad nii teevad. Aga on raske väärtustada teatud vaimseid hüvesid, kui turg ootab kannatamatult sinu kvartalikasumit.”

“See on vana asi,” lisas keegi teine. “Keskkonnaliikumisega koos üles kasvanud põlvkond koputab juba juhatuse uksele, kuid paljud neist pole veel sinna jõudnud. Ja pidage meeles, et nii mõnedki juhtivad tegelased pole ikka veel kuulnud rock’n’rollist...”

Kas peame lõhkuma kohalikud ökosüsteemid ja majandused, et rahuldada arenenud riikide tungi luksuskaupade järele? Kas vabakaubandus võib mitte kokku sobida keskkonnakaitsega? Kas võime eraldada vaesuse ja inimõiguse küsimused keskkonnakaitse temaatikast? Kõik need näivad olevat täiesti asjakohased küsimused, kuid kui keegi on need püstitanud, vajame aega, mida paraku äris sageli ei jätku.

Protestiaktisioone korraldavad aktivistid, kes on ennast ise eesliinile seadnud ja mõnikord vanglassegi sattunud, tõstsid teravalt üles relvakaubanduse lõpetamise, uute maanteedehitamise peatamise ja muud küsimused.

Siinkohal liikus arutelu demokraatiale ja paljude inimeste ning ettevõtete jõuetuse tunnetamisele meie poliitilises süsteemis. Päeva lõpus selgus, et töösturitel ja keskkonnakaitsjatel on olemas teatav ühine platvorm ja seda tuleb kasutada erinevate seisukohtade lähendamiseks. Selgus ka see, et tööstus on palju kergemini kaasatav, kui arvasid keskkonnakaitsjad ja vastupidi. Tuli välja, et tööstus kulutab palju vähem aega arutamaks keskkonnaküsimusi, kui keskkonnakaitsjad oskasid ette kujutada. Me kõik

peaksime palju rohkem mõtlema keskkonnamõjudele ja sellele, kuidas saaksime kaasa aidata muutustele selles valdkonnas.

Palju küsimusi. Palju viisakust. Kuid järgmine kord võiksid osaleda ka poliitikut ja natuke rohkem ettevõtete juhatuste liikmeid.

Raske töö ületamaks lõhet

Tony Juniper, Maa Sõprade (*Friends of the Earth*) kampaaniajuht

Keskustelu keskkonnakaitserühmituste ja tööstuse vahel säästliku arengu saavutamise küsimuses on jõudnud ummikusse. Firmsid ja valitsus töötavad välja majanduskasvu soodustavat poliitikat, samal ajal kui keskkonnakaitseorganisatsioonid kutsuvad üles regulatsioonidele ja piirangutele rajatud poliitikale. Kuidas neid seisukohti lähendada, ühendades erasektori tehnilised ja majanduslikud ressursid ning kampaaniaorganisatsioonide rohujuuresandi aktiivsuse ühiskonna harmooniliseks ümberkorraldamiseks? Oikose korraldatud seminar andis hea ülevaate tohutust tööst, mida peab lõhe ületamiseks tegema.

Praegu segavad dialoogi arendamist dogmad. Need, kelle käes on võim, põhjendavad majanduskasvu vajalikkust finantsvahendite saamisega keskkonnakaitse rahastamiseks. Seda seisukohta toetab säästliku arengu “öko-efektiivsuse” mudel (ingl. *eco-efficiency model*), mille eestvõitlejateks on mitmed rahvusvahelised organisatsioonid, nagu näiteks maailma säästva arengu ärinõukogu. Selline lähenemine kinnitab, et energia kokkuhoid, jäätme hulga minimaliseerimine ja tooraine- ning materjalikulu vähendamine võimaldavad säilitada ressursse, ennetada saastet, säästa raha, tõsta ettevõtete konkurentsivõimet ja seeläbi saavutada säästlikku arengut.

Aga tegelikkus on veidi teistsugune. Teadaolevad kasvumudelid ületavad vaatamata mõnede säästlikele efektidele looduslike süsteemide võimet kohaneda praeguste (seda enam siis tuleviku) tootmise, tarbimise ja saastamise mahtudega. Seda põhimõttelist fakti tunnistavad vähesed ettevõtted, tihti isegi väga strateegilise tähtsusega firmad mitte.

Minus tugevdas Oikose poolt korraldatud kohtumine veendumust selles, kui palju see tegelik lõhe takistab säästlikku arengut, mis tööstuse nägemuse järgi on eelkõige tehniline väljakutse ja suunatud kitsalt keskkonnakaitsele. Kuigi tehniline areng on kahtlemata vajalik aitamaks firmadel mõista ökoloogilisi piire, ei võimalda see iseenesest saavutada säästlikku arengut. Säästlik areng sisaldab lisaks keskkonna omadele ka sotsiaalseid ja majanduslikke aspekte ning neid kõiki tuleb arvestada komplekselt. See nõuab firmadelt rohkem, kui vaid liikumist öko-efektiivsuse poole — liikumist olukorran, kus on kehtestatud poliitilised ja seadusandlikud piirangud ning turujõud peavad neid arvestama.

Töösturid näisid võtvat sellist arengukava mitte ainult liig põhimõttelise, vaid ka liiga poliitilisena — ja seepärast ka nende kontrolli alt väljas olevana. Aga selline firmade poliitilise mõju väiksemana näitamine pole siiras. Vaadake näiteks leiboristide pingutusi sundimaks ärimehi taaskinnitama oma kohustusi turu, ettevõtete ja majanduskasvu osas. Mõnikord võib see näida teisiti üksikute firmade suhtes, kuid valitsuste ärimaailmas suureneb kõikjal.

Seega, kui firmad mõtlevad tõsiselt säästlikule arengule, peame hakkama nägema neid loobumas oma poliitilistest plaanidest taassüstida sotsiaalseid ja keskkonnaeelisusi poliitilisse debatti. Kui tööstus kutsuks üles sisemaine kogutoodangu (GDP) kui progressi mõõdu asendamisele uue säästliku arengu indikaatorite kogumiga või alustaks survet radikaalseks

ökoloogiliste maksude reformiprogrammiks, siis näeksime võib-olla ka valitsusi progressiivsemalt tegutsemas. Sellele mõeldes oli mu eesmärgiks veenda ettevõtteid esitama sotsiaalselt arvestatavat tegevuskava, mis põhineks reaalsetel tulevikustsenaariumidel (mitte aga muinasloolistel, kus domineerivad kasvu ja konkurentsivõime põhimõtted).

Oikose seminar näitas, kui raske see on. Töösturid näisid harva andvat sügavmõttelist tähendust sellele, mida meie ütlesime.

Enamik ettevõtete esindajaid näisid siiski olevat leppinud öko-efektiivsuse arengumudeliga; samuti maailma säästva arengu ärinõukogu (WBCSD) loodud raamistiku ja ka oma bosside pragmaatilisemate huvidega. Võimalus detailsemaks debatiks laiemate ja pikaajalisemate probleemide üle tundus olevat piiratud.

Loomulikult, kui areng peab jääma, peab toimuma ka mõttevahetus. Seda öeldes ei ole organisatsioon Maa Sõbrad huvitatud sümboolsest arutelust tööstusega selle ülesannete üle; me mõtleme tõelist dialoogi sõltumatutel foorumitel tegelike probleemide üle.

Oikos on pakkunud selleks loomingulisi võimalusi ja me oleme valmis tihedamaks kontaktiks järgnevate kohtumiste kaudu. Aga selleks, et edaspidine diskussioon oleks viljakas, peavad korporatsioonid välja töötama oma pikaajalised tegevuskavad ja olema rohkem avatud uurimaks küsimusi, mis ulatuvad kaugemale nende hetkehuvidest — lootusest majanduskasvule kui iseenesestmõistetavale asjale. See nõuab vastutusvõimelist, strateegilist mõtlemist, mitte pelgalt efektiivsuse tõstmist.

Inimesed, kes annaksid kõige paremini märku sellisest lähenemise muutusest, on tippjuhid, koos nendega tööstuse *lobby*-grupid, nagu Briti Tööstuskonföderatsioon (CBI), Rahvusvaheline Kaubanduskoda (ICC) ja muidugi ka maailma säästva arengu ärinõukogu. Kas Oikos võiks organiseerida nendega kokkusaamise?

Kasutatud ingliskeelsed lühendid

A SEED	Action for Solidarity, Equality, Environment and Development
BP	British Petroleum
BT	British Telecom
CBI	Confederation of British Industry
CITES	Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora
ERT	European Roundtable of Industrialists
FAO	Food and Agriculture Organisation
FDI	Foreign Direct Investments
FoE EWNI	Friends of the Earth England, Wales and Northern Ireland
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GDP	Gross Domestic Product
GNP	Gross National Product
ICC	International Chamber of Commerce
IMF	International Monetary Fund
LETS	Local Exchange and Trading Society
MAI	Multilateral Agreement on Investments and Privatisation
NAFTA	North American Free Trade Agreement
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
TNCs	Trans-National Corporations
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development
UNCSD	United Nations Commission on Sustainable Development
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNDP	United Nations Development Program
WBCSD	World Business Council for Sustainable Development
WTO	World Trade Organisation